

darslik **Tasviri**
incasanat

6

LAYIN

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT HİMNİ

Musiqisi *Üzeyir Hacıbəylinin*,
sözləri *Əhməd Cavadındır*.

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadیرiz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

LAYIHƏ

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

LAYIHƏ

LAYIHƏ

Kəmalə Cəfərzadə
Yeganə Cəlilova
Məhsəti Məmmədova
Taleh Məlikov

TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏT 6

Ümumtəhsil məktəblərinin 6-cı sinfi üçün
Təsviri incəsənət fənni üzrə
DƏRSLİK

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
bn@bakineshr.az və **derslik@edu.gov.az**
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

B

A

K

I

N

Ə

Ş

R

LAYIHƏ

6

TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏT Mündəricat

1 TƏSVİRİ SƏNƏTİN NÖVLƏRİ

Qrafika

1. İnsan və təsviri sənət	8
2. Rəsm – təsviri yaradıcılığın əsasıdır	11
3. Rəsmdə xətt və onun ifadə imkanları	14
4. Çap qrafikası	17
5. Rəssam yaradıcılığında reallıq və fantaziya	20

Rəngkarlıq

6. Qədim dünya rəngkarlığı	23
7. Spektr və rəng dairəsi	26
8. Rəngkarlıq əsərlərində kolorit	29
9. Miniatur rəngkarlığı	32

Heykəltəraşlıq

10. Heykəltəraşlığın növləri	36
11. Heykəltəraşlıqda material və obraz	39

2 QƏDİM DÜNYA MEMARLIĞI

12. Tikililərdə forma və konstruksiya	44
13. Şərq memarlığının inciləri	48
14. Memarlıqda ornament sənəti	51
15. Qədim sütunlarda təbiət formaları	56

3 TƏSVİRİ SƏNƏTDƏ JANRLAR

16. Təsviri sənət əsərlərində məzmun	62
17. Rəssam yaradıcılığında insan obrazı	64
18. Zəriflik və mərhəmət simvolu	67
19. Əşyalar aləmi	70
20. Təbiət motivləri	73

4 DEKORATİV-TƏTBİQİ SƏNƏT NÖVLƏRİ

21. Qədim dünyanın keramika sənəti	78
22. Keramika üzərində rəngkarlıq	81
23. Metalın bədii emal üsulları	84
24. Zərgərlik sənəti	88
25. Dünyanın təsviri sənət xəzinəsi	92

DƏRS LİKLƏ TANIŞLIQ

İncəsənətə dair dialoq. Yeni mövzunun məqsədinə uyğun, əvvəl qazanılmış biliklərə əsaslanan sual, şəkil və anlayışlar.

Nəzəri məlumat. Sərbəst oxu və müzakirə üçün verilən mətn.

Görkəmli sənətkarlar. Azərbaycan və dünyanın görkəmli təsviri sənət nümayəndələrinin yaradıcılığı ilə tanışlıq.

Təsviri sənət qalereyası. Dünya və Azərbaycan sənətkarlarının qrafika, rəngkarlıq və heykəltəraşlıq əsərləri ilə tanışlıq.

Müzakirə sualları. Nəzəri məlumatın təhlili üçün düşündürücü, intellektual diskussiya xarakterli suallar.

Yadda saxlayın. Mühüm məlumatlar, praktiki tapşırıqlar zamanı əməl edilməsi vacib olan qaydalar.

4. ÇAP QRAFIKASI

İncəsənətə dair dialoq
- İbtidai insanın ağac divarlarında, sümük və daşlar üzərində cizdiyi təsvirlər necə adlanır?

İbtidai dövrə aid qaya üzərində gördüyümüz təsvirlər ənənəvi qrafik rəsmlərdir. **Qrafika** – təsviri sənətin ən qədim növüdür. Qrafika əsərləri müxtəlifdir və texnikasına görə iki növə ayrılır.

Rəsm – karandaş, kömür, flomaster vasitəsilə müstəvi səth üzərində bir nüsxədə çəkilir.
Qravir isə çap qrafikasına aiddir, müxtəlif üsullarla rəsm çəkilmiş lövhədən çap etməkə eyni keyfiyyətli, çoxlu nüsxə alınır. Metal, ağac, daş və linoleum üzərində cizmə, qətim və ya həkətmə üsulu ilə yaradılmış təsvirlər qravirə – çap qrafikasına aiddir. Çap qrafikası, materialdan asılı olaraq, müxtəlif növ və texnoloji üsullarla irə edilir.

Qravirün növləri və üsulları			
Ofort	Litoqrafiya	Kaliqrafiya	Linoqravir
Metal üzərində kinyavt üsulu oyma, qətim	Daş üzərində həkətmə	Ağac üzərində oyma, qətim	Linoleum üzərində kəsmə, qətim
Fransızca "eau-forte" – cod su. Metal üzərində çap üsulu.	Yunanca "litos" – daş. Litoqrafiya daş üzərində çap üsulu.	Yunanca "kallos" – ağac. Ağac üzərində çap üsulu.	Yunanca "lino" – linoleum. Linoqravir linoleum üzərində çap üsulu.

Qravir sənətinin görkəmli nümayəndəsi alman rəssamı Albrext Dürer olmuşdur.

Görkəmli sənətkarlar

Albrext Dürer (1471 – 1528)

Rəssam Almaniyanın Nürnberq şəhərində zərgər ailəsində dünyaya gəlmişdir. Dürer qravirün yaradmasında heç vaxt iki məlumatı da atamırdan almırdı. O, metal və ağac üzərində qravir texnikasını öyrənmişdir.

Təsviri sənət növü: **Qrafika**

"Avtoportret"

Təsviri sənət qalereyası

Albrext Dürer qravirlərində xətt, forma və həcm

"Melancholia", *Kaliqrafiya*

"Melancholia", *Kaliqrafiya*

Albrext Dürer yaratdığı qravirlərdə hansı ifadə vasitələrindən istifadə etmişdir?

Melancholia – bədhiyyət, xiffət

Dekorativ-təbii sənət – ov və amək əsərləri düzəldildiyi, gil qab naxışlarla bəzədildiyi, sümük və rəngli daşlardan boyunubə, bəzək əşyaları hazırlandığı zamanlardan yaranıb.

Yadda saxlayın. Dekorativ-təbii sənət material və texnologiyaya (işləmə üsulu) əsasən ayrılır.
Material – metal, gil, qıyır, ip, ağac və s.
Texnologiya (üsul) – naxışçılıq, oyma, döymə, tikmə, tikmə və s.

Təsviri sənət qalereyası

Albrext Dürer yaratdığı qravirlərdə hansı ifadə vasitələrindən istifadə etmişdir?

Bu maraqlıdır. Dünyagörüşünü genişləndirmək üçün maraqlı faktlar və hadisələr.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin.

Mövzu üzrə yeni bilik və bacarıqları möhkəmləndirmək və tətbiq etmək üçün nəzərdə tutulan tapşırıqlar.

Nə öyrəndiniz.

Açar sözlərdən istifadə etməklə mövzuya dair qurulan cümlələr.

Öyrəndiklərinizi yoxlayın. Sərbəst qiymətləndirmə üçün sual və tapşırıqlar.

Bu maraqlıdır.

• A.Dürer öz işlərini imzalayan ilk rəssamlardandır. O, əsərlərində – əsasını müəllif işarəsi təşkil edən **monoqram*** (a) yerləşdirirdi. Bu yenilik mütəxəssislər tərəfindən bəyənilirdi və sonradan geniş istifadə edilməyə başlandı.

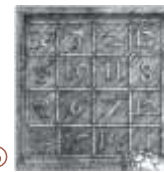
(a)

Dürerin monoqramı

• A.Dürer Avropa incəsənətində ilk dəfə olaraq 4x4 – **sehrli kvadrat** (b) tərtib etdi. İstənilən sətirdə, sütunda, baş diaqonallarda, həmçinin hər bir rübdə (mərkəzi rübdə də) və hətta künclərdəki rəqəmlərin də cəmi 34-ə bərabərdir. Aşağı cərgədə orta rəqəmlər təsvirin yaranma tarixini göstərir (1514). Birinci sütunun orta kvadratlarında düzəliş olunub; rəqəmlər dəyişdirilmişdir.

(b)

Qravür (fransızca *gravure* – kəsmək) – çap qrafikasının ümumi adı. Bir nüsxədə, müxtəlif üsullarla rəsm çəkilmiş lövhədən çap olunaraq eyni keyfiyyətli, çoxlu nüsxənin alınması.

Monoqram (yunanca – “bir hərf”) – ad və soyadın baş hərflərindən ibarət işarə.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (sadə və rəngli karandaşlar, gel qələm, flomasterlər).

Monoqram nümunələri

1. Yaratdığımız əsərin sizə məxsus olduğunu göstərən işarə – monoqram düşünün və çəkin.
2. İstənilən mövzuda qrafik rəsm çəkin.

Nə öyrəndiniz

Təsviri sənətin ən qədim və nənəvi növlərindən biri də ...dır. Çap qrafikası ... adlanır. Daş üzərində həkk olunmuş çap üsulu ... adlanır. Ağac üzərində oyulmuş çap üsulu isə ... adlanır.

Açar sözlər

Litoqrafiya
Ksilofrafiya
Qravür
Qrafika

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Qravür kağız üzərindəki rəsmdən nə ilə fərqlənir?
2. Qravürün növləri haqqında bildiklərinizi danışın.

Təsviri sənətin növləri | Qrafika 19

Açar sözlər. Mövzuda təqdim olunan termin və yeni anlayışlar.

TƏSVİRİ SƏNƏTİN NÖVLƏRİ

Qrafika

1. İnsan və təsviri sənət
2. Rəsm – təsviri yaradıcılığın əsasıdır
3. Rəsmdə xətt və onun ifadə imkanları
4. Çap qrafikası
5. Rəssam yaradıcılığında reallıq və fantaziya

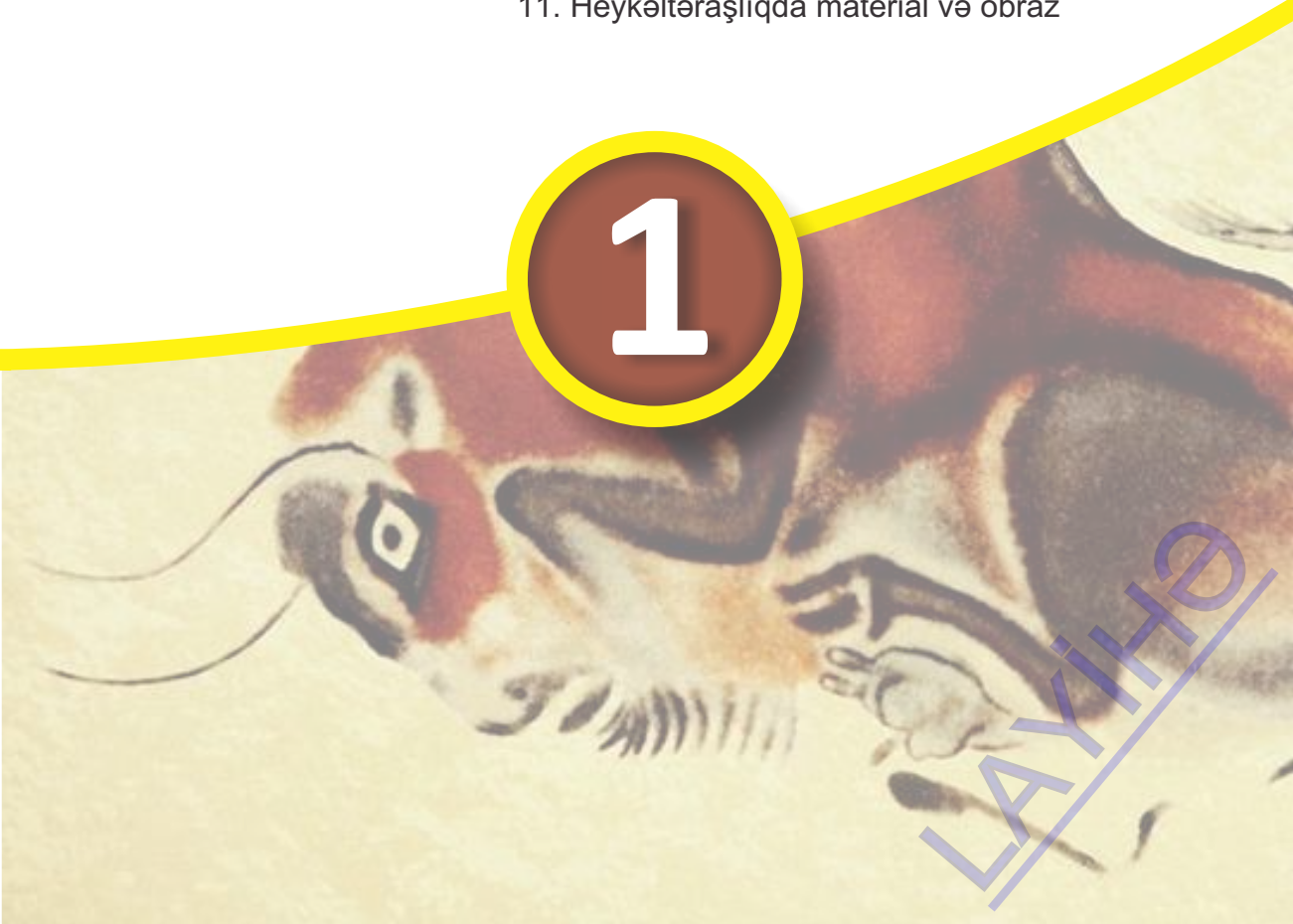
Rəngkarlıq

6. Qədim dünya rəngkarlığı
7. Spektr və rəng dairəsi
8. Rəngkarlıq əsərlərində kolorit
9. Miniatur rəngkarlığı

Heykəltəraşlıq

10. Heykəltəraşlığın növləri
11. Heykəltəraşlıqda material və obraz

1

LAYIHƏ

1. İNSAN VƏ TƏSVİRİ SƏNƏT

İncəsənətə dair dialoq

- İnsan nə zamandan rəsm çəkir, gildən fiqur yapır və özünə sığınacaq tikir? Bu fəaliyyətlər necə adlanır?

Təsviri sənət... Biz onunla tez-tezmi rastlaşırıq və o, həyatımızda hansı yeri tutur?

Təsviri sənət əsərlərini rəssam yaradır. **Rəssamlıq** – sənətdir, bu sənətlə məşğul olan insana **rəssam** deyilir, bəzən o, “sənətkar” da adlandırılır. Öz işini ustalılıqla görən şəxsə də “sənətkar” deyilir. Rəssamın fəaliyyəti isə **yaradıcılıq** adlanır.

İbtidai dövrlərdə yaranan belə yaradıcılıq fəaliyyətləri müxtəlifdir və onlar **təsviri sənətin növləri** adlanır.

Qrafika – mağara divarında və qaya üzərində kömürlə rəsm çəkirlərkən, daşla cızılarkən yaranıb.

Rəngkarlıq – mağara divarı üzərindəki təsvirləri boyayarkən yaranıb.

Heykəltəraşlıq – daşdan, sümükdən, ağacdən fiqurlar yonularkən yaranıb.

İbtidai dövrlərdə yaranan təsviri sənətin növləri

Qrafika

Rəngkarlıq

Heykəltəraşlıq

Yadda saxlayın. Təsviri sənət növləri özünəməxsus təsvir və ifadə vasitələrinə malikdir: *xətt, ştrix, ton* – qrafikaya, *rəng, kolorit, ləkə* – rəngkarlığa, *forma, həcm* – heykəltəraşlığa xas olan ifadə vasitələridir.

Memarlıq – qədim insanın özünə sığınacaq tikdiyi, ocaq yeri qurduğu zamandan yaranıb.

Yadda saxlayın. Memar tikilininin bədii obrazını – onun təyinatı, funksiyası, material və konstruksiyası ilə əlaqələndirir. Konstruktiv xüsusiyyətlərə malik olan memarlığın əsas ifadə vasitələri – *forma, həcm, məkan, ritm, faktura* və s.-dir.

Dekorativ-tətbiqi sənət – ov və əmək alətləri düzəldildiyi, gil qab naxışlarla bəzədildiyi, sümük və rəngli daşlardan boyunbağı, bəzək əşyaları hazırlandığı zamanlardan yaranıb.

Yadda saxlayın. Dekorativ-tətbiqi sənət **material** və **texnologiyaya** (işləmə üsulu) əsasən ayrılır.

Material – metal, gil, şüşə, ip, ağac və s.

Texnologiya (üsul) – naxışçəkəmə, oyma, döymə, tökmə, tikmə və s.

Təsviri sənət qalereyası

Təsviri sənətin növləri

- Verilmiş əsərlər təsviri sənətin hansı növündə yaradılmışdır? Onları fərqləndirən ifadə vasitələri hansılardır?

“Nəsimi”. Tokay Məmmədov,
İbrahim Zeynalov

“Rəqs”. Maral Rəhmanzadə

“Yatan Əsmər”.
Toğrul Nərimanbəyov

Memarlıq

Verilmiş memarlıq abidələrinin necə adlandığını bilirsinizmi? Onların forması haqqında danışın.

Dekorativ-tətbiqi sənət

Xalq sənət nümunələrinin hansı materiallardan hazırlandığını və işlənmə üsullarını müəyyən edin.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (müxtəlif materiallardan istifadə).

1. Gündəlik həyatınızda təsviri sənətlə harada qarşılaşdığınızı düşünün və xatırladıqlarınızı təsvir etməyə çalışın.
2. Təsviri sənət növlərini sxem və ya cədvəl şəklində qruplaşdırın və hər bir növə aid simvolik təsvir, yaxud sadə nümunələrin rəsmini çəkin.

Nə öyrəndiniz

Təsviri sənətin əsas növləri – ... , ... və ... çox qədim tarixi keçmişə malikdir. Süni mağaralar, qalalar, məbədlər təsviri sənətin ... növünə aid ən qədim nümunələrdəndir. ... , ... kimi dekorativ-tətbiqi sənət növlərinə aid nümunələr həm də insanların gündəlik həyatda, məişətdə istifadə etdikləri əşyalardır.

Açar sözlər

Rəngkarlıq

Qrafika

Dulusçuluq

Misgərlik

Heykəltəraşlıq

Memarlıq

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Təsviri sənət növlərini, onların oxşar və bir-birindən fərqli cəhətlərini sadalayın.
2. Təsviri sənət nümunələri ilə harada qarşılaşmaq olar?

2. RƏSM — TƏSVİRİ YARADICILIĞIN ƏSASIDIR

İncəsənətə dair dialog

- Rəssamların karandaş, kömür, flomaster, qələm və ya tuşla çək-dikləri təsvirlər necə adlanır?

Grafik materiallarla (karandaş, kömür, flomaster, qələm və ya tuş) çəkilən təsvirlər **rəsm** adlanır. Bu təsvirlər həm də “qrafik əsərlər”dir. Rəssam – tablunu, heykəltəraş – heykəli yaradarkən, me-mar isə inşa edəcəyi tikilinin layihəsini hazırlayarkən işə rəsmdən başlayır. Rəsmnin müxtəlif növləri mövcuddur:

Qaralama* – qısa müddətdə çəkil-miş rəsmdir. Əsas məqsəd – natura-nın xarakterik xüsusiyyətlərini tez bir zamanda ifadə etməkdir. Ustad rəssamların qaralamalarında ifadə üslubu yüksək olduğu üçün onlar bədii sənət əsərləri kimi qorunub saxlanılır.

Leonardo da Vinçinin qrafik rəsmləri

“Oturan qoca”.
Qaralama.
Kağız, tuş, qələm

“Əl və barmaqlar”.
Eskiz. Açıq-çəhrayı kağız, gümüşü və ağ rəngli karandaşlar

Qaralama – rus dilində “набросок”, ingilis dilində “draft” adlanır.
Eskiz – fransız dilində “esquisse”, ingilis dilində “sketch” adlanır.

Tədris rəsmi – təsvir qaydalarının öyrənilməsi üçündür. Tədris rəsmləri, adətən, oxşar olur.

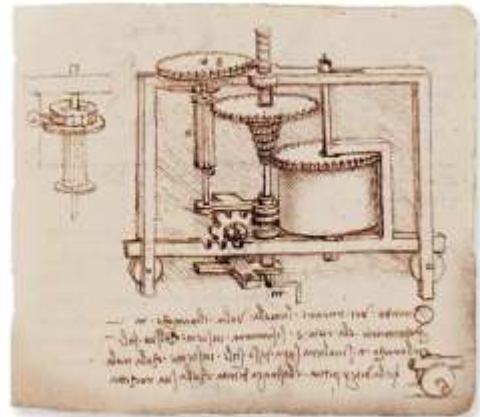
Yunan ilahəsi Diana. Gips baş. Tədris rəsmi

Yaradıcı rəsm – qazanılmış bilik və bacarıqlar əsasında rəssam tərəfindən çəkilmiş rəsmdir. Əsas məqsəd – bədii obrazın yaradılmasıdır. Yaradıcı rəsmdə müəyyən bir fikir, ideya ifadə olunur.

“İnsan fiquru”. Mikelancelo Buonarrotri. Yaradıcı rəsm

Texniki rəsm – elmi-tədqiqat xarakterli rəsmdir. Mexanizmlər, əşya və cihazların detal və hissələri haqqında əyani təsəvvür yaratmaq məqsədi daşıyır.

“Mexanizmlər”. Leonardo da Vinçi. Texniki rəsm

Rəsmnin növləri arasında hansı fərqlər mövcuddur?

Rəsmdə ilkin mərhələ müşahidədən başlayır. Görmək və təsvir etmək bacarıqları bir-biri ilə sıx əlaqəlidir. Rəsm çəkmək üçün, görməyi öyrənmək lazımdır. Rəssamın ən vacib xüsusiyyəti – görmək bacarığıdır.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

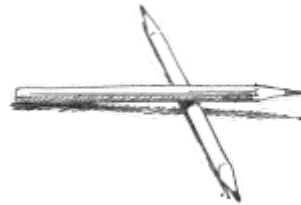
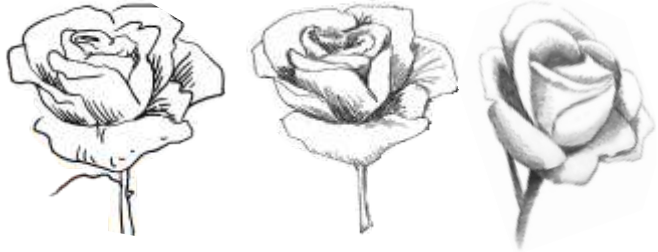
Sərbəst iş üçün tapşırıqlar
(sadə karandaş, gel qələm,
pastel təbəşirlər).

Naturadan çəkilmiş
qaralama və eskiz nümunələri

1. Təbiət
obyektlərinin (çi-
çək, ot, meyvə,
yarpaq, qoza) natu-
radan və ya
təsəvvürdən
qaralama və
eskizini çəkin.

2. İstənilən əşyanın natu-
radan qarala-
masını və ya
eskizini çəkin.
Əşyaların dəqiq for-
masını, əsas his-
sələrin ölçü
nisbətini, onun xa-
rakterik cizgilərini
göstərməyə çalışın.

Nə öyrəndiniz

Grafik materialla çəkilən təsvirlər ... adlanır. Rəsm
müxtəlif növləri mövcuddur: ... , ... , ... və s.

Açar sözlər
Qaralama
Eskiz
Rəsm
Tədris rəsmi

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Grafik materialları sadalayın. Onların oxşar və fərqli cəhətlərini izah edin.
2. Azərbaycanın hansı grafik rəssamlarının yaradıcılığı ilə tanışsınız?

3. RƏSMDƏ XƏTT VƏ ONUN İFADƏ İMKANLARI

İncəsənətə dair dialoq

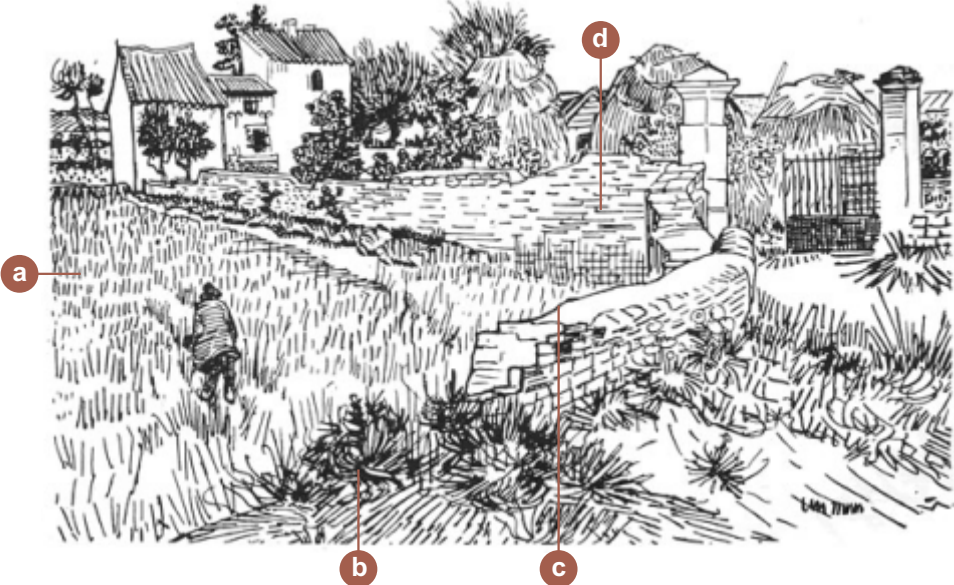
- Qrafikada “xarakter müxtəlifliyi”nə görə fərqlənən əsas ifadə vasitəsi necə adlanır?

Qələm və ya karandaşla çəkilmiş rəsm, əsasən, müxtəlif xətlərdən ibarətdir. **Xətt** – təsviri sənətdə qrafikanın “dili” sayılır və “xarakterinə” görə fərqlənir. Rəsm əsərlərində rəssamın nə demək istədiyi xətlə ifadə olunur. Xətti seyr edən insan onları rəmzi işarə kimi qavrayır.

Təsviri sənət qalereyası

Dahi rəssamın əsərində xəttin ifadə imkanları

“Mənzərə”. Vinsent van Qoq

- a Yuxarıya doğru uzanan şaquli xətlər yüksəklik hissini ifadə edir.
- b Tikan kolları iti, qırıq xətlərlə təsvir edilmişdir.
- c Uzaqlara “qaçan” maili xətlər hərəkət, yaxud istiqamət hissi yaratmaqla təsviri canlandırır.
- d Üfüqi xətlər sanki sakitlik hissi yaradır.

Əşyanın **konturu**, yəni kənarı xətlə işarə edilsə də, əslində, naturada belə bir cizgi yoxdur. Təsvirdə xətt – işarə hesab edilir. O, şərtidir və formanı ifadə etmək üçün düşünüldü. Axı hər bir hərflər xətlərdən ibarətdir.

Yazı yazan insan kimi, xətlə rəsm çəkən rəssamın da özünəməxsus dəstxətti olur: ciddi, sərbəst, qıvraq və enerjili.

Yazıda xətt

Təsviri sənətdə xətt – əsas ifadə vasitələrindən biridir. Rəssamın çəkdiyi rəsmdə xətt sanki canlanır: o, nazik, qalın, dolğun, xəfif, kəskin və ya mülayim ola bilər. Əslində, xəttin hansı alət və materialla çəkilməsi deyil, rəsmdə nəyi və necə ifadə etməsi çox vacibdir.

Təsviri sənət qalereyası

Rəssamların əsərlərində xətt nəyi ifadə edir?

“Sülh göyərçini”.
Pablo Pikasso

“Culfa”. Maral Rəhmanzadə

“Qadın portreti”.
Anri Matiss

“Kompozisiya”. Vasili Kandinski

Kontur – bir forma və ya kənarı müəyyən edən bir xəttidir.

Ritm – növbələnmə, ardıcılıq deməkdir.

Dekorativ-tətbiqi
sənətdə xətt

Təbiətdə xətt

Memarlıq
və interyerdə xətt

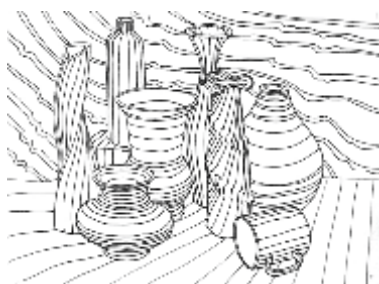
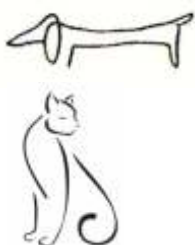

Dekorativ-tətbiqi sənətdə, təbiətdə, memarlıqda xəttin necə ifadə olunduğunu düşünün və izah edin.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (sadə karandaş, gel qələm, pastel təbaşirlər).

1. Rəssamların çəkdiyi təsvirləri nisbi dəqiqliklə təkrarlamağa çalışın. Bir neçə xətdən istifadə edərək bitki, heyvan, əşyalar təsvir edin.

2. Külək əsərkən ağacların yellənməsini təsvir edin. Burada bütün yarpaqları və budaqları çəkmək tələb olunmur. Başlıca ifadə vasitəsi – xətlərin ritmidir.

Nə öyrəndiniz

Təsiri sənətdə ... – əsas ifadə vasitələrindən biridir. Təsvirə əşyanın kənarı ... xətlə işarə edilir. Hər bir xəttin öz ... var.

Açar sözlər

Xətt
Xarakter
Kontur

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Xətt nədir? Xəttin hansı növləri mövcuddur?
2. Gündəlik həyatınızda xətlərlə harada qarşılaşırsınız? Nümunələr göstərin.

4. ÇAP QRAFİKASI

İncəsənətə dair dialog

- İbtidai insanın mağara divarlarında, sümük və daşlar üzərində cızdığı təsvirlər necə adlanır?

İbtidai dövrə aid qaya üzərində gördüyümüz təsvirlər ənənəvi qrafik rəsmlərdir. **Qrafika** – təsviri sənətin ən qədim növüdür. Qrafika əsərləri müxtəlifdir və texnikasına görə iki növə ayrılır.

Rəsm – karandaş, kömür, flomaster vasitəsilə müstəvi səth üzərində bir nüsxədə çəkilir.

Qravür* isə çap qrafikasına aiddir, müxtəlif üsullarla rəsm çəkilmiş lövhədən çap etməklə eyni keyfiyyətli, çoxlu nüsxə alınır.

Metal, daş, ağac, və linoleum üzərində cizma, həkkətmə, oyma və ya qazıma üsulu ilə yaradılmış təsvirlər qravüraya – çap qrafikasına aiddir. Çap qrafikası, materialdan asılı olaraq, müxtəlif növ və texnoloji üsullarla icra edilir.

Qravürün növləri və üsulları			
Ofort	Litoqrafiya	Ksiloqrafiya	Linoqravür
Metal üzərində kimyəvi üsulla cizma	Daş üzərində həkkolunma	Ağac üzərində oyma	Linoleum üzərində kəsmə
Fransızca “eau-forte” – cod su. Metal üzərindən çap üsulu.	Yunanca “lito” – daş. Litoqrafiya daşı üzərindən çap üsulu.	Yunanca “ksilo” – ağac. Ağac üzərindən çap üsulu.	Yunanca “lino” – linoleum. Linoqravür linoqravür üzərindən çap üsulu.

Qravür sənətinin görkəmli nümayəndəsi alman rəssamı Albrext Dürer olmuşdur.

Görkəmli sənətkarlar

Albrext Dürer (1471– 1528)

Rəssam Almanıyanın Nürnbərq şəhərində zərgər ailəsində dünyaya gəlmişdir. Dürer qravürün yaranması haqqında ilkin məlumatları öz atasından almışdır. O, metal və ağac üzərində qravür texnikasını öyrənmişdir.

“Avtoportret”

Rəssamın üç qravürü – “Cəngavər, Əcəl və İblis” (1513), “Melanxoliya”* (1514) və “Müqəddəs İeronim hücrədə” (1514) – dərin məzmunu ilə fərqlənir.

A.Dürerin qravürləri dünya təsviri sənətində qrafik əsərlərin təməli sayılır. O, həkkək qələmi vasitəsilə kəskin və incə ştrixlərdən plastik formalar yaratmış, işıq-kölgədən ustalıqla istifadə edərək təsvirdə məkanı məharətlə qurmuşdur. Qravürlərin fakturasındakı gümüşü çalarlar, incə keçidlər öz heyranedici gözəlliyi və müxtəlifliyi ilə fərqlənir.

Təsviri sənət qalereyası

Albrext Dürerin qravürlərində xətt, forma və həcm

“Melanxoliya”. *Ksiloqrafiya*

“Müqəddəs İeronim hücrədə”.
Ksiloqrafiya

A.Dürer yaratdığı qravürlərdə hansı ifadə vasitələrindən istifadə etmişdir?

Melanxoliya – bədbinlik, xiffət

Bu maraqlıdır.

- A.Dürer öz işlərini imzalayan ilk rəssamlardandır. O, əsərlərində – əsasını müəllif işarəsi təşkil edən **monoqram*** (a) yerləşdirirdi. Bu yenilik mütəxəssislər tərəfindən bəyənilirdi və sonradan geniş istifadə edilməyə başlandı.

(a)

Dürerin
monoqramı

- A.Dürer Avropa incəsənətində ilk dəfə olaraq 4×4 – **sehrli kvadrat** (b) tərtib etdi. İstənilən sətirdə, sütunda, baş diaqonallarda, həmçinin hər bir rübdə (mərkəzi rübdə də) və hətta künclərdəki rəqəmlərin də cəmi 34-ə bərabərdir. Aşağı cərgədə orta rəqəmlər təsvirin yaranma tarixini göstərir (1514). Birinci sütunun orta kvadratlarında düzəliş olunub: rəqəmlər dəyişdirilmişdir.

(b)

Qravür (fransızca *gravure* – kəsmək) – çap qrafikasının ümumi adı. Bir nüsxədə, müxtəlif üsullarla rəsm çəkilmiş lövhədən çap olunaraq eyni keyfiyyətli, çoxlu nüsxənin alınması.

Monoqram (yunanca – “bir hərf”) – ad və soyadın baş hərflərindən ibarət işarə.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (sadə və rəngli karandaşlar, gel qələm, flomasterlər).

1. Yaratdığınız əsərin sizə məxsus olduğunu göstərən işarə – monoqram düşünün və çəkin.
2. İstənilən mövzuda qrafik rəsm çəkin.

Monoqram nümunələri

Nə öyrəndiniz

Təsviri sənətin ən qədim və ənənəvi növlərindən biri də ...dır. Çap qrafikası ... adlanır. Daş üzərində həkk olunmuş çap üsulu ... adlanır. Ağac üzərində oyulmuş çap üsulu isə ... adlanır.

Açar sözlər

Litoqrafiya
Ksiloqrafiya
Qravür
Qrafika

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Qravür kağız üzərindəki rəsmdən nə ilə fərqlənir?
2. Qravürün növləri haqqında bildiklərinizi danışın.

5. RƏSSAM YARADICILIĞINDA REALLIQ VƏ FANTAZİYA

İncəsənətə dair dialog

- Dahi rəssam Leonardo da Vinçinin grafik rəsmlərində təsvir olunmuş fantastik məxluqlar real həyatda da mövcuddurmu, yoxsa bu, rəssam təxəyyülünün məhsuludur?
- İnsana fantaziya və ya təxəyyül nə üçün lazımdır?

“Fantastik məxluqlar”.
Leonardo da Vinçi.

İnsan **yaradıcı təxəyyül**ün köməyi ilə gələcəyi qurur, yeni kəşflər edir, ətraf aləmi görür, düşünərək özünü dərk edir.

Reallıq və fantaziya – bədii yaradıcılığın iki qanadıdır. Həyatı görməyi bacaran rəssam təsəvvür etməyi də bacarır: o, mövcud olmayan ölkələri, fərqli dünyaları, bilinməyən keçmişləri və ən uzaq gələcəyi təsvir etməyə qabildir. O bizə əcaib əjdahaları təsvir edir və möcüzəli mexanizmlər yaradır.

Təbiətdəki forma və konstruksiyalara bənzər nümunələrə incəsənətin bütün sahələrində rast gəlinir.

Bu maraqlıdır. Əfsanəyə görə, bir kəndli Leonardonun atası – Pyeroya ağacdən hazırlanmış dairəvi qalxan gətirir və xahiş edir ki, onu na-xışlarla bəzəmək üçün hər hansı florensiyalı rəssama versin. Pyero qalxanı oğluna verir. İki aydan sonra o, qalxanın üzərində bədheybət təsvirini görür. Təsvir o qədər real alınmışdı ki, o, insanda qorxu və dəhşət hissi doğururdu. Atası Leonardodan belə bir əcaib varlığı necə düşünüb təsvir etdiyini soruşduqda, oğlu kərtənkələ, ilan və həşəratları göstərərək təsvirin yaradılmasında onların hər birinin zahiri görünüşündən istifadə etdiyini deyir.

Hələ qədim zamanlardan uçmaq arzusu insanı heç vaxt tərk etmədi. Leonardo da Vinçi insanı havaya qaldıra biləcək maşın konstruksiyası üzərində 25 ilə yaxın işləmişdir. O özünün “uçan aparat” rəsmini çəkərkən quşların, həşəratların və yarasaların uçuşunu təqlid etməyə çalışmışdır.

Uçan aparat modeli

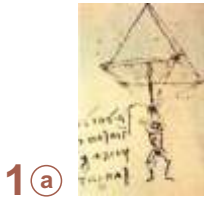

Tanış olun

Dahi rəssamın ideyaları – “sehrli uçuş”

Leonardo da Vinçinin rəsmləri (a, b) əsasında yaradılmış müasir modellər

Rəsmlər

1(a)

2(a)

3(a)

Müasir modellər

1(b)

2(b)

3(b)

- a) **Paraşüt:** parça ilə örtülmüş, əsası kvadrat olan piramida formalı sərt konstruksiya.
- b) **Spiralvarı vint** (helikopter). Bu aparatı helikopterin sələfi* hesab edirlər. Burada tarixdə ilk dəfə vintvarı hərəkətin uçuşlarda istifadəsi ideyası irəli sürülmüşdür.
- c) **İynəcənin qanadı.** Qanadların sınaqdan keçirilməsi üçün qurğu. Bu uçuş aparat – cütqanadlıdır, o şaquli vəziyyətdə idarə olunur.

- Necə düşünürsünüz, təbiətdə bu formalar nəyi xatırladır?
- Nəyə görə rəssam təbiətə müraciət etmişdir?

Görkəmli sənətkarlar

Leonardo da Vinçi (1452 – 1519)

İtaliyalı rəngkar, heykəltəraş, memar, ixtiraçı, alim və mühəndis, böyük xadim, çoxşaxəli dahi və İntibah dövrünün əsasını qoyan şəxsdir. Onun yaşadığı **İntibah dövrü** və ya **Renessans*** – orta əsrlərin ardınca gəlmişdi. O dövrdə ictimai münasibətlərdə ciddi dəyişikliklər baş vermiş, elm, fəlsəfə, ədəbiyyat, təsviri sənət, memarlıq və musiqi yenidən inkişaf edib dirçəlmişdir.

İntibah dövrü və ya Renessans (fransızca, italyanca – *yenidən doğulma*) – Avropanın mədəniyyət tarixində orta əsrlər və yeni dövr mədəniyyətləri arasında mərhələdir. Qərbi və Mərkəzi Avropanı (XIV–XVI əsrlər) əhatə etmişdir.

Sələf – özündən əvvəlki.

Leonardo İtaliyanın Vinçi şəhərində anadan olmuşdur. O, sənətkar Andrea del Verrokkionun emalatxanasında təhsil almış və Milan hakimi Lüdiviko Moronun sarayında hərbi mühəndis, hidrotexnik, saray şənliklərinin təşkilatçısı vəzifələrini icra etmişdir.

Alim və mühəndis kimi Leonardo da Vinçi mexanika elminə xüsusi maraq göstərmiş, onu “riyaziyyat elminin cənnəti” adlandırmışdır. Metal emalı sobası, toxuculuq dəzgahı, ağac emal edən və çap maşınları, sualtı qayıq və tank layihələrinin ilk qaralama-eskizləri də L. Vinçi dühasına məxsusdur.

Görkəmli rəssam L. Vinçi riyaziyyat, mexanika, fizika, astronomiya, geologiya, botanika, insan və heyvan anatomiya və fiziologiyası sahələrində də daim “eksperimental tədqiqatlar” aparan dahi alimdir. Onun italyan dilində yazılmış, təxminən yeddi min səhifədən ibarət əlyazmaları hissələrə bölünərək London, Vindzor, Paris, Milan və Turin şəhərlərinin kitabxanalarında saxlanılır.

Leonardo da Vinçi qrafik rəsmlərlə yanaşı, daha çox rəngkarlıq əsərləri ilə dünyanı heyrləndirmişdir. Onlardan ən məşhuru “Mona Liza” (“Cokonda”) adlanan portretdir.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (rəngli karandaşlar, flomasterlər, pastel təbəşirlər).

1. Təbiət formalarından istifadə edərək əfsanəvi varlıqların rəsmini çəkin.
2. Adi məişət əşyasını fantastik nəqliyyat vasitəsinə və ya sualtı qayığa çevirin. Yaratdığınız əşyanın və ya təsvirin rahatlığına, dizaynına, səmərəliliyinə diqqət yetirin.
3. Karton, məftil və ya ağacdən qeyri-adi konstruksiyaya malik, asan idarə olunan, sadə model düzəltməyə çalışın.

Nə öyrəndiniz

Ətraf aləmi görən, özünü dərk edən və anlayan insan yaradıcı ... malikdir. ... və ... – bədii yaradıcılığın iki qanadıdır.

Açar sözlər

Reallıq
Fantaziya
Təxəyyül

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Fantaziyanın insan həyatındakı rolunu necə başa düşürsünüz? Təsviri sənət fantaziyanın inkişafına necə kömək edir?
2. Yaratdığı əşyaların (məsələn, mebel, geyim, telefon) formasını dəyişdirməyə və yenisini yaratmağa insanı nə sövq edə bilər?

6. QƏDİM DÜNYA RƏNGKARLIĞI

İncəsənətə dair dialoq

- Boyalar vasitəsilə yaradılan təsviri sənət növü necə adlanır?

Boyalardan istifadə olunan yaradıcılıq sahəsi və təsviri sənətin ən qədim növlərindən biri də **rəngkarlıqdır**.

İnsan hələ qədim dövrlərdən ətraf aləmi təsvir etməyə çalışmışdır. İlk dəfə çəkdiyi təsviri rəngləmək istəyən qədim insan fırçanı heyvan tükündən hazırlamış, bitki şirəsi və suyu, heyvan piyi və s.-dən istifadə ilə rəng əldə etməyə çalışmışdır. Mağara divarlarındakı bu təsvirlər – **qayaüstü rəsmlər** və ya **petroqliflər*** adlandırılır.

Qayaüstü
rəngkarlıq

“Bizon”. Altamira mağarası.
İspaniya, üst paleolit dövrü.

“Vəhşi atlar”. Şove mağarası.
Fransa, 36-35 min il əvvəl.

Təsviri sənət qalereyası

Qədim dövr rəngkarlığı

Mesopotamiyada sənətkarlar qədim məbədlərin bəzədilməsində rəngli, ornamental motivlər, insan və heyvan fiqurları təsvir edirdilər. Bu təsvirlərdə qırmızı, sarımtıl-qırmızı, ağ və qara çalarlardan istifadə olunurdu.

Assuriya (Aşşuriya) sarayının
rəngli divar rəsinin fragmenti

Petroqliflər (yunanca – *daş* və *oyma*) – Neolit dövründə qədim insanlar tərəfindən daş üzərində cızılmış təsvirlər.

Nəhəng ölçülü təsvirlər – monumental-lıq **Qədim Misir rəngkarlığına** xas xüsusiyyətlərdəndir. Belə təsvirlərdə istifadə olunan rənglər müxtəlif süxurlardan, ağac, əhəng, daş kömür, dəmir və mis kimi təbii materiallardan alınır.

Qədim Misir rəngkarlığı xüsusi qaydaya malik idi: təsvirlərdəki heyvan, insan və tanrı fiqurlarının başı, əl və ayaqları **profil**dən*, gövdənin yuxarı hissəsi isə **anfas**dan* təsvir olunurdu. Onlar relyef təsvirlərdə də xüsusi rəmzi məna daşıyan *sarı*, *qəhvəyi*, *yaşıl* və *mavi* rənglərdən istifadə edirdilər.

Qədim Misirin divar rəngkarlığı, fraqment →

Qədim yunan rəngkarlığında təsvirlərə həcm verilməsində işıq-kölgədən istifadə olunmuşdur. Bu üsul dünyada rəngkarlığın inkişafına böyük təsir göstərmişdir.

Qədim yunan **mozaikalarında*** rəngli saxsı parçaları və xırda daşları düzən sənətkarlar işıq-kölgədən məharətlə istifadə edərək dəyərli rəngkarlıq əsərləri yaratmışlar.

Qədim yunan mozaikası. Makedoniyalı İsgəndər döyüşdə. Fraqment

Qədim Roma rəngkarlığının inkişafı romalıların yaşayış tərzilə sıx bağlı idi. Roma tikililərində qonaq otağı təsvirlərlə bəzədilirdi. **Freska*** divar rəngkarlığının inkişafına təkan verdi.

Qədim Roma freskası

Profil – yandan görünüş.

Anfas – qarşıdan, öndən görünüş.

Freska – nəm suvaq üzərində boyalarla çəkilmiş təsvir.

Mozaika – rəngli saxsı parçaları və xırda daşlardan düzülən təsvir.

Bilirsinizmi? İtalyan sözü olan “fresko” – *təravətli* mənasını daşıyır. Freskanın yarandığı dövrdə “tablo” və “kətan” anlayışları mövcud deyildi. Bu dövrün əsərləri döşəmə və ya divarlarda, nəm suvaq üzərində su tərkibli boyalar vasitəsilə çəkilirdi.

Su tərkibli boyaları sadala.
Hansı təbii materiallardan
boya hazırlamaq olar?

“Afina məktəbi”. Rafael Santi.
Apostol sarayının divar freskası.
Vatikan, Roma, İtaliya.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar :

1. Qədim zamanlardan müasir dövrümüzdə qədər rəngkarlığın inkişafına dair şəkillər tapın və əlavə məlumatlar toplayaraq esse yazın.
2. Rəngkarlıq, qrafika və heykəltəraşlığın oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini nümunələr əsasında və ya yazılı şəkildə müqayisə etməyə çalışın.
3. Tanış olduğunuz rəngkarlıq janrlarını və texniki üsulları cədvəldəki qaydada yazın, yaxud sxemini çəkərək davam etdirin; məsələn:

Rəngkarlıq texnikaları	Rəngkarlıq janrları
Akvarel rəngkarlığı	Portret
Yağlı boya rəngkarlığı	Natürmort
...	...

Nə öyrəndiniz

Boyalardan istifadə olunaraq yaradılan əsərlər təsviri sənətin ... növünə aiddir. Nəm suvaq üzərinə sulu boyalarla çəkilən təsvir ... adlanır. Rəngli, qeyri-şəffaf, xırda saxsı parçalarının düzülməsindən yaranan təsvir ... adlanır.

Açar sözlər

Mozaika
Freska
Rəngkarlıq

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Qədim dövrlərdə rəngkarlıq necə inkişaf etmişdir? Buna nə səbəb olmuşdur?
2. Rəngkarlıq digər təsviri sənət növlərindən nə ilə fərqlənir?
3. Rəngkarlığın akvarel və quaş kimi əsas texnikalarından başqa daha hansıları ilə tanışsınız?

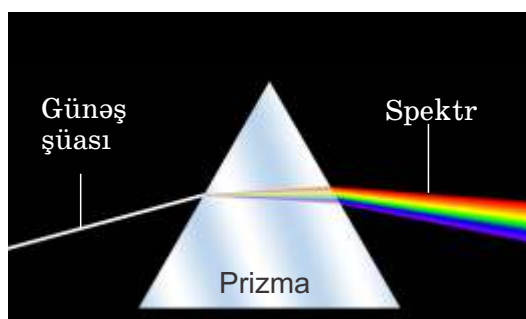
7. SPEKTR VƏ RƏNG DAİRƏSİ

İncəsənətə dair dialoq

Aləm ağ-qara olsaydı, nə baş verərdi? Nəyə əsasən bu, belə deyil?

Biz dünyanı rəngli görürük. Rəng çox qüvvətli təsir gücünə malik təbiət hadisəsi olduğu üçün onu bir çox elmlər araşdırır. Rəng haqqında bütün bilikləri cəmləşdirərək sistemləşdirən və öyrənən elm – **rəngşünaslıq** adlanır.

Bu maraqlıdır. Günəş şüasını büllur prizmadan keçirdikdə **spektr** adlanan rəngarəng zolağa çevrilir. Spektr – göyqurşağıdır. Burada rənglər müəyyən qaydada düzülür: *qırmızı, narıncı, sarı, yaşıl, mavi, göy, bənövşəyi*. Əgər işıq zolağının qarşısına toplayıcı linza qoysaq, bütün rənglər birləşərək yenidən ağ rəngə çevriləcək.

Spektrın yaranma sxemi

Rəssamların “rəng dünyası” – təbiətdə və həyatdakı hadisələr, hiss və gözəllik haqqında təsəvvürləridir. Rəng insan əhvalına, hislərinə təsir edir. Qədim xalqlar rəngin simvolik mənə daşdığına inanmış və onun təsirinə böyük əhəmiyyət vermişlər.

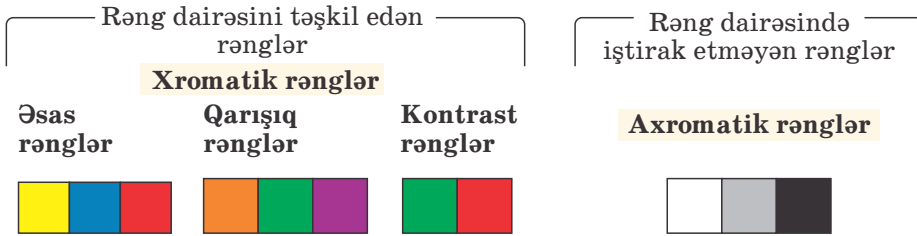
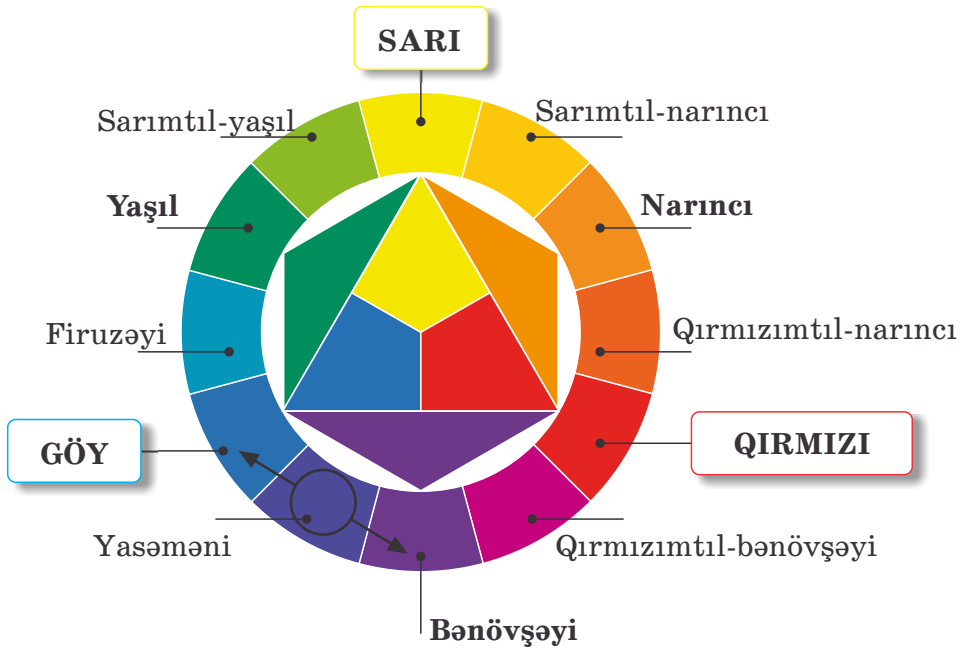
Bilirsinizmi? Rəngin emosional qavranılması

RƏNGLƏR	TƏƏSSÜRAT
	Qırmızı: dinamik, üsyankar, həyəcanlı, bayramsayağı
	Narıncı: cəlbedici, sağlam, enerjili, dadlı
	Sarı: günəşli, parlaq, sövqedic, şən, isti
	Yaşıl: uğurlu, şəfali, bitki, ekologiya, təbii
	Mavi: əmin-amanlıq, sakitlik, harmoniya
	Göy: cəsarətli, sərin, geniş, dərin
	Bənövşəyi: həssas, mənəviyyat, hərəkət

• Hər hansı bir rəngin adını çəkin və onun sizdə hansı təəssürat yaratdığını söyləyin.

Xatırlayın. Rəng dairəsi nədir?

Rəng dairəsi – əsas rənglərin bir-birinə təsiri və qarışığıdır.

Beləliklə, aləmin bütün rəng zənginliyi üç əsas rəngin qarışığından yaranır.

- Kontrast rəng cütlüklərini sadalayın.
- Axromatik rəngləri sadalayın.

Axromatik rənglər – ağ, boz, qara rənglərdir, rəng dairəsində iştirak etmir.
Xromatik rənglər – rəng dairəsində iştirak edən əlvan rənglər.

Yerləşdiyi fondan asılı olaraq rəngin görüntüsü dəyişir. Sanki isti ləkə yaxın, soyuq isə uzaq görünür.

Boz rəngli kvadrat
tünd fonda parlaq,
açıq fonda tünd görünür.

Narıncı rəng qırmızı
fonda sarımtıl, sarı
fonda qırmızımtıl görünür.

Göy rəng açıq fonda
solğun, tünd fonda isə
parlaq görünür.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (quaş, akvarel).

1. **Rəng şkalasında*** rəngləri qarışdıraraq yeni rəng tonu yaradın:

- karandaş vasitəsilə albom vərəqində enli zolaq çəkin və onu beş bərabər hissəyə bölün. Orta zolağın birinci xanasını *göy*, sonuncunu isə *sarı* ilə rəngləyin. Ortadakı üç xananı hər iki rəngin qarışığından alınan rəng tonları ilə boyayın;
- zolağın aşağı və yuxarı hissələrindəki xanaları da nümunədə verilmiş qayda ilə boyayın.

Rəng şkalası başlanğıc və son rənglərdən ibarətdir, spektrə uyğun rənglər isə onların arasında yerləşir.

Rəng şkalası (nümunə)

sarı	↑	↑	↑	qırmızı
göy				sarı
qırmızı	↓	↓	↓	göy

2. Əsas və qarışıq rənglərdən ibarət rəsm düşünün və çəkin.

3. Payız meyvə və tərəvəzlərindən ibarət natürmort çəkin. Diqqəti fon və meyvələrin rəng çalarına yönəldin.

Nə öyrəndiniz

Rəng haqqında elm ... adlanır. Rəngarəng zolaq və ya göyqurşağı ... adlanır. Sarı, qırmızı, göy – ...dir. Narıncı, yaşıl, bənövşəyi – ...dir. Ağ, boz, qara – ...dir.

Açar sözlər

Axromatik rənglər
Rəngşünaslıq
Spektr
Əsas rənglər
Qarışıq rənglər

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Əsas rəngləri sadalayın. Qarışıq rəngi necə almaq olar?
2. Rəng insanın ovqatına necə təsir göstərir?
3. Rəngin insanın həyatında nə əhəmiyyəti var? Əgər bütün rənglər yox olsa, nə baş verər?

8. RƏNGKARLIQ ƏSƏRLƏRİNDƏ KOLORİT

İncəsənətə dair dialoq

- Rəssamların əsərlərində başlıca ifadə vasitəsi nədir? O nə ilə insana təsir etməyi bacarır?

“Qayıqlar”. Xalidə Səfərova

“Kəndin köhnə hissəsi”.
Lətif Feyzullayev

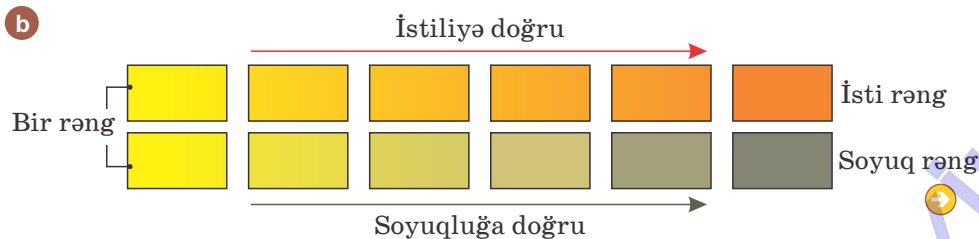
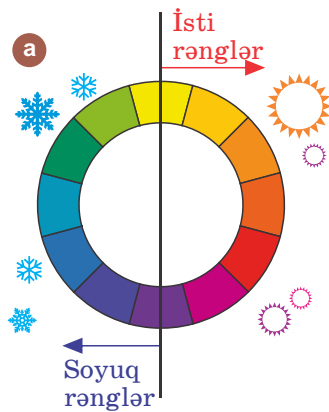
Ətrafımızdakı rənglər işığın zəif və güclü olmasından asılı olaraq daim dəyişir. Rəngkarlıqda rəngin reallığı bizə canlı obrazlarla çatır və hislərimizə təsir göstərir.

Rəngkarlığın əsasını **rəng münasibətləri** təşkil edir. Əsərdə rəng düzümü, onun bütün rəng çalarlarının qarşılıqlı əlaqəsi **kolorit*** adlanır. Kolorit – rəngkarlıqda bədii-emosional qüvvəni müəyyən-ləşdirən vasitədir.

Bu maraqlıdır. İsti və soyuq rəng çalarları

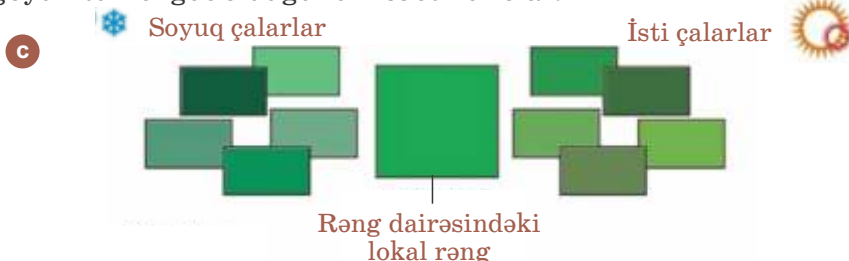
Rəng dairəsində rənglər isti və soyuq rənglərə bölünür. Bu, isti və soyuq rənglərin kontrastıdır və təsviri sənətdə rəngin xassəsini müəyyən etmək üçün zəruridir. Qırmızımtıl-sarı hissədəki rənglər – **isti**, göyümtül-mavi hissəkilər isə **soyuq** rənglər adlanır (a).

Bəzən bu qayda pozulur: soyuq rəng istiyə və ya əksinə, isti rəng soyuğa çevrilir. Bu, bir rəngin soyuq və ya isti rənglə qarışıq nisbətindən asılıdır (b).

◀ Təbiətdə də “dəyişməz”, özünəməxsus rənglər mövcuddur. Adətən, ot – yaşıl, səma – mavi, yerkökü isə narıncı rəngdə olur. **Lokal rəng*** adlanan bu rənglərin müxtəlif çalarları da mövcuddur (c).

Diqqətlə baxdıqda, otdakı yaşıl rəngin müxtəlif çalarlarını görmək və onların günəş şüaları altında “isindiyini”, kölgədə isə “soyuduğunu”, göyümtül rəngdə olduğunu hiss etmək olar.

? Səmanın rəngi gün ərzində necə dəyişə bilər? Rəngin dəyişməsinə təsir edən amillər hansılardır?

Yaratdığı əsərin rəng düzümü rəssamın rəngi görmək bacarığın-dan asılıdır. Qeyri-adi rəng duyumuna malik, Azərbaycan rəngkar-lıq məktəbinin istedadlı qadın sənətkarı Vəcihə Səmədovanın yara-dıcılığı məhz bu cəhəti ilə seçilir.

Görkəmli sənətkarlar

Vəcihə Səmədova (1924–1965)

Mahir kolorit ustası bütün əsərlərində əlvan, dol-ğun rənglər ona hər bir obraz və ya mənzərə təsvi-rində həyatı daha inandırıcı ifadə etmək imkanı ve-rirdi. Kontrast rənglərlə işləmək bacarığı, kontrast çalarları uyğunlaşdırmaq məharəti onun yaradıcı-lığının səciyyəvi əlamətləridir.

Sənətkarın yaratdığı əsərlərdə əsas qəhrəmanlar – pambıqçıqan, kəndli, aktrisa və digər qadınlar idi.

Kətan üzərindəki bu simaların özünəməxsus görünüşü, xarakteri, taleyi həssas rəssam fırçası ilə məharətlə təsvir olunmuşdur. Onun “İntizar”, “Kür sahilində”, “Geoloq Minurə Məmmədbəyli”, “İm-tahanqabağı”, “Xəmiryayan qadın”, “Göygöl”, “Toya hazırlıq” kimi əsərlərində belə surətlərlə qarşılaşırıq.

Bu gün Bakının mərkəzində yerləşən sərgi salonlarından biri Vəcihə Sə-mədovanın adını daşıyır.

? Vəcihə Səmədova yaradıcılığının əsas xüsusiyyəti hansılardır? ➡

Kolorit – təsviri sənət əsərində rəng ahəngdarlığı. Xarakterinə görə isti, soyuq, sakit, gərgin, açıq, yaxud tünd və s. ola bilər.

Lokal rəng – kənar təsirlər nəzərə alınmadan, hər hansı bir əşyanın əsas rəngi.

Təsviri sənət qalereyası

Rəssam Vəcihə Səmədovanın
möcüzəli koloriti

“Aktrisa Leyla
Bədirbəylinin
portreti”

Əsərlərdə hansı kolorit
müşahidə olunur?

“Toya hazırlıq”

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (quaş, akvarel).

1. İsti koloritdə payız fəslini təsvir edin.
2. Soyuq koloritdə qış fəslini təsvir edin.
3. Sizin ovqatınızı əks etdirən koloritdə kompozisiya düşünün və çəkin.

Nə öyrəndiniz

Əsərdə rəng düzümü, onun bütün rəng elementlərinin qarşılıqlı əlaqəsi ... adlanır. Təbiətin özünəməxsus, dəyişməz rəngi ... adlanır.

Açar sözlər
Lokal rəng
Kolorit

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Siz həyəcan və zəriflik hissini təsvirdə ifadə etmək üçün hansı rəng münasibətlərini seçdiniz?

9. MINİATÜR RƏNGKARLIĞI

İncəsənətə dair dialoq

- Kitabda mətni müşayiət edən təsvir necə adlanır?
- Qədim əlyazmalarda rəngkarlığın bu kiçik nümunələrin adı nədir?

Keçmişdə saray əlyazmaları kiçikölçülü rəngkarlıq əsərləri ilə bəzədilirdi. Belə əsərlərin əsas mövzusu qəhrəmanlıq, döyüş səhnələri və lirik mənzərələr idi.

Tarixən əlyazmaların bədii tərtibatında **miniatürlərdən*** geniş istifadə olunmuşdur. İlk dövrlərdə əlyazmalardakı mətnlərdə yalnız **başlanğıc hərflər** bəzədilirdi. Sonra **ornament və haşiyələr** meydana gəldi. Belə haşiyələr səhifədəki mətnin **çərçivəsini** bəzəyirdi. XIII əsrdən başlayaraq miniatür üslublu rəsmlər bütöv bir səhifəni əhatə edən illüstrasiyaya, sərbəst sənət əsərinə çevrildi. Bu sənətin dili şərti və dekorativdir. Şərq incəsənətində bir üslub kimi yaranan miniatür tədricən sənətin digər sahələrinə də geniş yayıldı.

Antik dövrə aid
mətnin baş hərfi

Mətnin ətrafını
bəzəyən haşiyyə

Kitabın bütün səhifəsində
yerləşən illüstrasiya

Bu maraqlıdır. İlk kitab illüstrasiyalarının Qədim Məsirdə yarandığı güman edilir. Mətnin rəngli illüstrasiyalarla bəzədilmə ənənəsi sonradan romalılar tərəfindən dini kitabların tərtibatında istifadə olunurdu.

“Georgiki”. Roma şairi Publi Vergilinin kitabından miniatür.
V əsr, Vatikan, Apostol kitabxanası

Miniatür (latınca “*minium*”, italyanca “*miniatura*”) – qədim əlyazma kitablarında boyalarla incə işlənmiş kiçikölçülü təsvir.

Miniatürün əsas növləri – **kitab, portret və cilalı*** miniatürlərdir.

Bilirsinizmi? Cilalı miniatürün vətəni Çin (miladdan əvvəl II minillik) hesab olunur. Miniatürün bu növü Avropada XV əsrdə məşhurlaşdı. Almaniya, Fransa və İngiltərə yalnız XVII–XVIII əsrlərdə bu sahədə istehsalə başladı.

Zəngin və incə ritmik naxışlar, dekorativ süjetli kompozisiya həlli və nəfis rəng çalarları heyrətamiz dekorativliyə malik **Azərbaycan miniatürlərinin** əsas xüsusiyyətləridir. Miniatürlərdə məqsəddli şəkildə perspektiv qanunlarına riayət olunmurdu: fiqur və əşyalar kompozisiyada əlvan naxışları xatırladırdı. Forma və kompozisiyanın sadəliyi və axıcı ritmə tabe olması, rənglərin şərtiliyi, mənzərə motivlərinin azlığı təsvirlərin bədiiliyini daha da artırırdı.

Azərbaycan kitab miniatürü klassik Şərq poeziyasının təsiri altında XIII–XVII əsrlərdə inkişaf etmişdir. Dahi sənətkarlar Nizami, Füzuli, Firdovsi, Sədi, Hafiz, Nəvai və Şərq poeziyasının digər klassiklərinin əsərləri rəssamların tükənməz ilham mənbəyi olmuşdur.

XVI əsrin sonu – XVII əsrin əvvəllərində Təbriz miniatür məktəbinin inkişafında Sadiq bəy Əfşarın yaradıcılığı əhəmiyyətli rol oynamışdır. Onun əsərləri kompozisiyadakı təsviri və dekorativ bütövlüyə, mənzərə və hadisələrin cərəyan məkanı kimi göstərilməsinə, rəng çalarlarının zərifliyinə görə fərqlənirdi.

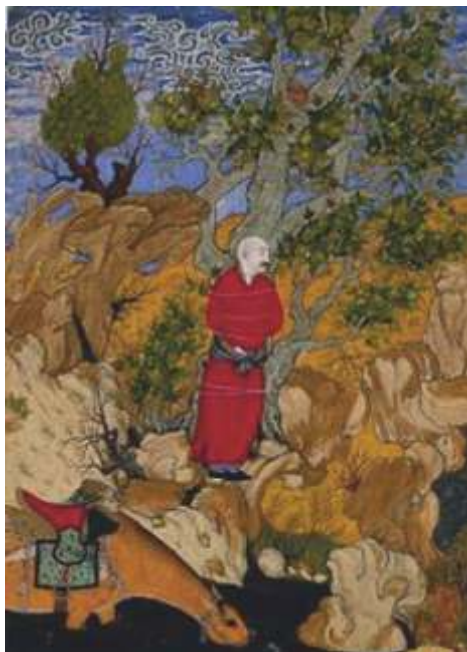
Kitab miniatürü – əlyazma kitablarına əllə çəkilmiş rəngli illüstrasiyalar.

Portret miniatürü – quş və akvarellə çəkilmiş, cox da böyük olmayan portret rəngkarlığı.

Cilalı miniatür – üzəri parıltılı lakla örtülmüş kiçik təsvirlər. Belə təsvirlərlə qab-qacaq və zərgərlik məmulatlarını bəzəyirdilər.

Təsviri sənət qalereyası

Sadiq bəy Əfşarın miniatür rəngkarlığı

“Şahnamə” əsərindən səhifə.
1575–1600-cü il. Klivlend Təsviri
Sənət Muzeyi. ABŞ

Simurqun körpə Zalı Qaf dağına
aparması. “Şahnamə”. Firdovsi.
1590-cı il, Dublin, Çester Bitti
kitabxanası. İrlandiya

- Sadiq bəy Əfşarın kitab illüstrasiyaları digər rəngkarlıq əsərlərindən nə ilə fərqlənir və ümumi cəhətləri hansılardır?

Görkəmli sənətkarlar

Sadiq bəy Əfşar (1533–1613)

Təbriz miniatür məktəbinin görkəmli nümayəndəsi, şair Sadiq bəy Əfşar kiçik yaşlarından poeziya və rəngkarlıqla maraqlanmışdır. O, tanınmış miniatür ustası Müzəffər Əlinin yanında səkkiz il ərzində rəngkarlıq sənətinin sirlərinə yiyələnmiş və bir çox heyranedici portretlər yaratmışdır.

Şah İsmayıl Xətai tərəfindən təməli qoyulan kitabxananın rəisi vəzifəsinə yüksələn Sadiq bəy özünü “Sadiqi-kitabdar” (“sadiqi” – qoruyucu) adlandırmışdır. “İncəsənət Akademiyası” adlanan həmin kitab-

xanaya müxtəlif illərdə Şərqi ən görkəmli miniatürçü rəssamları – Kəmaləddin Behzad və Sultan Məhəmməd rəhbərlik etmişlər.

Sadiq bəy tərəfindən yaradılmış portretlərdən “İmam Qulu xan”, “Teymur xan Türkmən”, “Əmir”, “Səyahət edən dərviş” miniatürləri hazırda İstanbul, Paris, Boston və Sankt-Peterburq muzeylərində saxlanılır.

Sadiq bəy Əfşar Azərbaycan miniatür sənəti tarixində realist üslubu ilə seçilən portret ustası və əsərlərində perspektiv qanunlarını tətbiq edən yenilikçi rəssam kimi tanınmışdır.

Rəngkarlığın tarixən zəngin olan növü kimi miniatür sənəti bu gün də rəssamlar tərəfindən inkişaf etdirilməkdədir.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (quaş, akvarel).

1. Kitab üçün süjetli kompozisiya çəkin. Miniatürlərdə olduğu kimi, sizin təsvirinizdə də bahar fəslə, təbiət təsvirləri rəmzi işarələr kimi verilsin. Məsələn, iki-üç ağac – meşəni, uzaqdan görünən təpələr – dağları, çiçək kolu – ətirli gül bağını əvəz etsin. Atlı şahzadə, şah və ya ağsaqqal kişi şəklə də çəkə bilərsiniz.
2. “Miniatür portret” çəkin. Bu miniatür sizin dostlarınıza, yaxınlarınıza hədiyyə edəcəyiniz kiçikölçülü şəkil və ya asmaq üçün içərisində təsvir ola bilər.
3. Kiçikölçülü qutunun üzərinə təmiz kağız yapışdırıb qeyri-adi çiçəklər çəkin. Rənglər quruduqdan sonra qutunun səthinə lak çəksəniz, cilalı miniatürə bənzər gözəl bir təsvir yaratmış olarsınız.

Nə öyrəndiniz

İlk kitab illüstrasiyaları ... adlanırdı.
Miniatürlərin əsas növləri: ... , ... ,

Açar sözlər

Kitab miniatürü
Portret miniatürü
Cilalı miniatür
Miniatür

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Nə üçün mətnə illüstrasiya çəkilir? Kitabda əsas nə olmalıdır: mətn, yoxsa illüstrasiya?
2. Miniatürün məzmunu necə olur? Onların təsvirində müəyyən qaydalar mövcuddurmu? Cavabınızı əsaslandırın.
3. Sadiq bəy Əfşar yaradıcılığının əsas xüsusiyyətləri nədir? Daha hansı Azərbaycan miniatürçü rəssamlarını və onların əsərlərini tanıyırsınız?

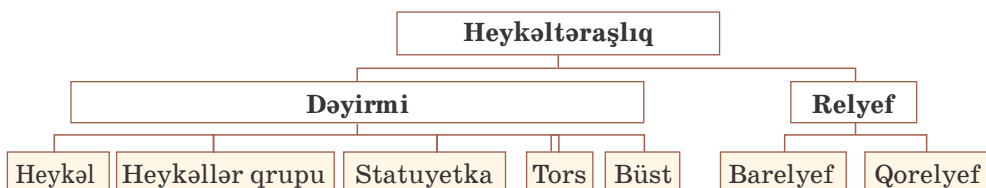
10. HEYKƏLTƏRAŞLIĞIN NÖVLƏRİ

İncəsənətə dair dialoq

- Təsviri sənətin hansı növündə insan təsviri üçölçülül formada yaradılır?

Qədim dövrlərdən başlayaraq heykəltəraşlığın inkişafı öz müxtəlifliyi ilə seçilir. Qədim Misir, Yunanıstan və Romanın heykəltəraşlıq nümunələri buna misal ola bilər.

Heykəltəraşlıqda əsas obyekt insandır, burada heyvan və digər obyektlərə daha az müraciət olunur. Heykəl üçölçülül formaya malik, müəyyən mühitdə, məkanda yerləşən həcmli təsvirdir. Heykəltəraşlıq nümunələri iki qrupa ayrılır: **dəyirmi** və **relyef** (qabarıq).

Tanış olun

Heykəltəraşlığın növləri

Dəyirmi heykəl – məkanda sərbəst yerləşdirilir və hər tərəfdən müşahidə olunur.

- **Heykəl (statuya*)** – dəyirmi heykəlin bir növüdür, insan fiqurunun və ya digər canlının üçölçülül nəhəng təsviri.

Qədim Misir incəsənəti.

Firon Amonun heykəli, Karnak məbədi

- **Büst*** – insanın sinəyədək olan təsviri (heykəltəraşlıqda portret).

Qədim Misir incəsənəti.

Nefertitinin büstü, Berlin muzeyi

Statuya (latınca “statua”) – nəhəng (monumental) heykəl.

Büst (fransızca “buste”, latınca “bustum”) – heykəltəraşlıqda insanın sinəyədək olan təsviri.

- **Heykəllər qrupu** – vəhdət təşkil edən iki və ya daha artıq fiqurdan ibarətdir.

Qədim Roma incəsənəti.
“Pyeta”. Mikelancelo Buonarroti. Duomo kilsəsi, Florensiya.

- **Tors*** – baş, əl və ayaqlar istisna olmaqla, insan bədəninin təsviridir.

Qədim Misir incəsənəti.

Amarna dövrünə aid qadın torsu (gövdəsi), Luvr muzeyi

- **Statuyetka*** – insan, heyvan, cansız və abstrakt əşyalar təsvir olunan kiçik heykəltəraşlıq nümunəsi.

Qədim Şumer incəsənəti. Meso-potamiya valisi Qudea. Statuyetka. Luvr muzeyi, Paris

Relyef – səth üzərində qabarıq təsvirdir. Adətən, ön tərəfdən, bəzən isə yan tərəfdən müşahidə olunur. Əsas növləri *barelyef* və *qorelyef* sayılır.

- **Barelyef** – səth üzərində yarıdan az qabardılan heykəltəraşlıq növü.

Qədim Yunanıstan incəsənəti.

Parfenon məbədinə bəzəyən barelyef. Mərmər.

Akropol muzeyi, Afina

Statuyetka (fransızca “statuette”) – kiçik heykəl.
Tors (italyanca “torso”) – gövdə, bədən.

• **Qorelyef** – səth üzərində yarından çox qabardılan heykəltəraşlıq növü.

Qədim Misir qorelyefləri

Heykəltəraşlıq növlərinin fərqli və oxşar cəhətlərini izah et.

Bədii və tarixi dəyərlərin cəmləşdiyi heykəltəraşlıq nümunələri nə xas olan əsas cəhət – həyatın dinamikliyini, insanın mənəvi obrazını yarada bilməsidir.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (plastilin, gil, yaxud duzlu xəmir).

1. Dəyirmi heykəltəraşlıq növlərindən birinə aid nümunə yapın.

Məsələn:

1

2

a

b

İlkin mərhələ

Nümunə. Büstün yapılma ardıcılığı

2. Süjet fikirləşin və onun əsasında qabarıq relyef yaradın.

Nə öyrəndiniz

Heykəltəraşlıq iki növdən ibarətdir: ... və Dəyirmi heykəltəraşlıq nümunələri bunlardır: ... , ... , ... və s. Relyef heykəltəraşlığın ... və ... növləri mövcuddur.

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Heykəltəraşlıq nədir? Heykəltəraşlığın hansı növləri ilə tanışsınız?
2. Şəhərinizi (rayon, kənd, qəsəbə) bəzəyən heykəllərin heykəltəraşlığın hansı növünə aid olduğunu izah edin.

Açar sözlər

Dəyirmi heykəl
Relyef
Barelyef
Qorelyef
Heykəl
Tors
Büst

11. HEYKƏLTƏRAŞLIQDA MATERIAL VƏ OBRAZ

İncəsənətə dair dialog

- Heykəltəraşlıq nümunələrində nə təsvir olunur?
- Heykəltəraşlıq hansı imkanlara malikdir, o nəyi təsvir edə bilmir?

Heykəltəraşlıqda material – obrazın yaradılması üçün əsas meyardır və iş üsulu da materialın xassələrinə uyğun olaraq seçilir: gil yapılır, qranit, mərmər, ağac yonulur, daş çapılaraq artıq hissələrdən təmizlənir.

Heykəltəraşın həssas barmaqları istənilən səthə toxunarkən onun hamar, yaxud kələ-kötür, ağac kimi isti, yaxud metal kimi sərt, soyuq olduğunu asanlıqla duyur.

Heykəltəraş ideya və obrazdan, heykəlin hansı məqsədlə və həradə yerləşəcəyindən asılı olaraq materialı seçir. Təsadüfi deyil ki, bəzi əsərlər ağacdan, digərləri mərmər və tuncdan olur (a, b, c).

“Qattamelat”. Donatello.
Tunc heykəl

“II Ebi”.
Mari hökmdarı.
Gil statuyetka

“Ov və Ay ilahəsi Diana
(Artemida)”. Leoxar.
Mərmər. Heykəllər qrupu

Heykəlin materialı müxtəlif olsa da, o, insan obrazının ən gözəl xüsusiyyətlərini, təbii görünüşünü, xarakterini əbədləşdirir. İntibah dövrünün görkəmli heykəltəraşı Mikelancelonun yaratdığı mərmər heykəllər buna misal ola bilər.

O, obrazları yapma ilə deyil, **yonma*** üsulu ilə yaradırdı. Mikelancelo mərmər qaya parçasında sanki “azad etməli olduğu” gələcək obrazı görə bilirdi. O, gildən “qaralama” heykəl yapmadan daşı yonur və artıq hissələri kəsərək çıxarırdı. Mikelancelonun heykəl obrazları daxili gücə, hərəkətə və möhtəşəmliyə malikdir.

Yonma – möhkəm materiallardan həcmli təsvirlərin yonularaq yaradılmasıdır.

Təsviri sənət qalereyası

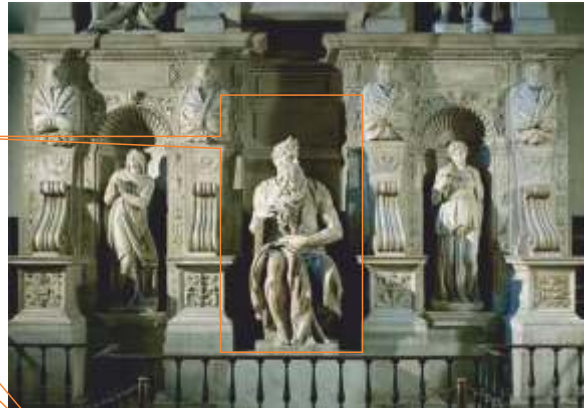
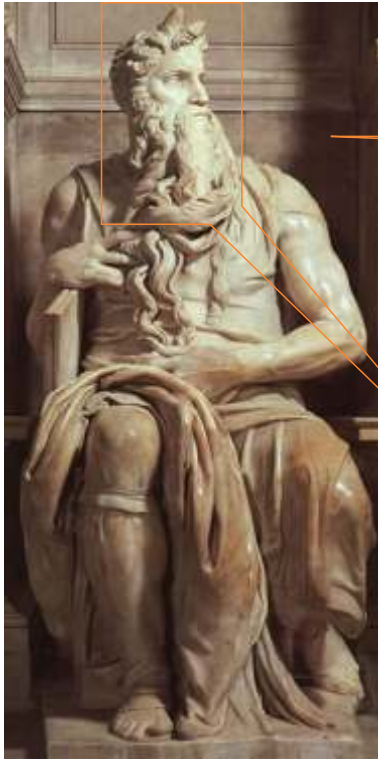
Dahi heykəltəraşın ideyaları

Özünün ilk şah əsərini – “Pyeta” (italyanca – *təziyə, ağrı, mərhəmət*) adlı heykəltəraşlıq kompozisiyasını Mikelancelo 25 yaşında Müqəddəs Pyotr kilsəsi üçün yaratmışdır.

“Pyeta”. Mərmər.
Müqəddəs Pyotr
kilsəsi, Vatikan.

Xatırlayın. İki və daha çox insan fiquru birlikdə bütövlük, vəhdət yaratdıqda necə adlanır?

Mikelancelo Musanın
(Moiseyin) heykəlini
(II Yulinin sərdə-
basının mərkəzi
fiquru) 30 yaşında
olarkən yaratmışdır.

Görkəmli sənətkarlar

Mikelancelo Buonarroti (1475–1564)

Dahi heykəltəraş, rəssam, memar və şair İtaliyanın Kapreze şəhərində aristokrat ailəsində dünyaya göz açmışdır. O, 13 yaşından İtaliyanın ən mahir sənətkarlarından biri sayılan Domeniko Girlandayonun emalatxanasında təhsil almışdır.

Mikelancelo böyük Leonardo və Rafael kimi dahi sənətkarlarla bir sırada dayanır.

Onun mərmərdən yaratdığı məşhur “David” heykəli İtaliyanın Florensiya şəhərindədir. Hündürlüyü 5 metr olan bu əzəmətli heykəl ağ rəngli, bütöv mərmər parçasından yonulmuşdur. Əvvəlcə naşı heykəltəraş tərəfindən yonulmuş mərmər parçası sənətkara təqdim olunmuşdu. Bu “nəhəngi ram etməyə” yalnız Mikelancelonun gücü çatardı. Dahi sənətkar 88 yaşında vəfat etmiş və Florensiyanın Santa-Kroçe kilsəsində dəfn olunmuşdur.

“David”. Mərmər (fragment). 1501–1504.
Zərif Sənətlər Akademiyası, Florensiya

İtaliya İntibah dövrünün yekun mərhələsində yaradıcılığı ilə parlaq iz buraxan dahi heykəltəraş Mikelancelo Buonarroti Avropa incəsənətinin inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Bilirsinizmi? Heykəltəraşlıq əşyavi materiallığa malikdir, təsviri sənətin bu növündə heç də hər şeyi təsvir etmək mümkün deyil. Məsələn, heykəltəraşlıq əsərində uzağı necə təsvir etmək olar? Ona görə də heykəltəraşlıq əsərləri, əsasən, insan və heyvan təsvirlərinə həsr olunur.

Heykəltəraşlıqda heyvan təsvirləri ibtidai icma dövründən başlayaraq yaradılır. Qədim Misir və Mesopotamiyanın heyvan fiqurları bizi öz təbiiliyi və sənətkarlarının məharəti ilə təəccübləndirir. **Animalistika janrında*** əsərlər bu gün də təsviri sənətin bütün növlərində yaradılır.

Qədim dünyanın animalistika janrı

Qədim Mesopotamiya

Qədim Misir

Qədim Roma

Kiçik formalı heykəllər **xırda plastika**, yaxud **statuyetka** adlandırılır. Xırda plastika nümunələrinə – müxtəlif materiallardan olan fiqurlara və statuyetkalara hər evdə rast gəlmək olar.

Müxtəlif materiallardan hazırlanmış xırda plastika əsərləri

Ağac

Farfor (çini)

Tunc

Gil

Animalistika janrı (latınca *animal* – “heyvan”) – əsas təsvir obyektini heyvanlar olan təsviri sənətin janrıdır; rəngkarlıq, fotoqrafiya, heykəltəraşlıq, qrafika və dekorativ-tətbiqi sənət nümunələrində rast gəlinir. Animalistika janrında işləyən rəssama **animalist** deyilir.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (plastilin, gil, yaxud duzlu xəmir).

1. İstənilən heyvan təsvirini yapın. Əvvəlcə plastilini əzərək ona diqqətlə baxın: bəlkə, bu nahamar kütlənin görünüşündə gələcək təsviri görə biləcəksiniz... Heyvanın baş və bədənini bütöv kütlədən, yəni əlavə hissələr birləşdirmədən çıxarmağa çalışın.
2. Kağızı götürün və onu yumşalana kimi əzin. Sonra yumşaq kağızdan seçdiyiniz heyvanın həcmli təsvirini yaratmağa çalışın. Kağızın bəzi hissələrini burmaqla ayrılıqları möhkəmləndirin. İstədiyiniz heyvanı yarada bilərsiniz. Materialın obraza necə təsir göstərdiyini izah edin.

Nə öyrəndiniz

Yapmada istifadə olunan ... – təbii, ... isə süni materialdır. Əsas təsvir obyektini heyvanlar olan təsviri sənətin janrı ... adlanır. Kiçik formalı heykəllər ... adlandırılır.

Açar sözlər

Plastilin
Gil
Animalistika
Statuyetka

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Mikelancelonun məşhur əsərlərini sadalayın.
2. Heykəltəraş təsvir yaratmaq üçün hansı materiallardan istifadə edir?
3. Mikelancelonun dediyi ifadələri necə başa düşürsünüz?
a) “Mən özümü yalnız isgənə əlimdə olduqda yaxşı hiss edirəm”.
b) “Özündə ideyanı saxlaya bilən hər bir əsərin özünəməxsus qiyməti var”.

Səh. **43-60**

QƏDİM DÜNYA MEMARLIĞI

- 12. Tikililərdə forma və konstruksiya
- 13. Şərq memarlığının inciləri
- 14. Memarlıqda ornament sənəti
- 15. Qədim sütunlarda təbiət formaları

2

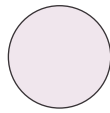
12. TİKİLİLƏRDƏ FORMA VƏ KONSTRUKSIYA

İncəsənətə dair dialog

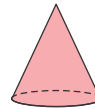
- Təbiətdə mövcud olan formalar memarlıqda öz əksini necə tapmışdır?

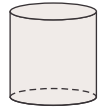
Ətraf aləm forma müxtəlifliyi ilə bizi daim təəccübləndirir. **Forma** – əşyanın xarici görünüşü, ümumi çevrəsi, konturları deməkdir. Təbiət formaları yaradıcı insanların əbədi ilham mənbəyidir.

Soğangülü

Küknar

Kötük

Təbiətdə digər həndəsi formalara bənzər daha nə ola bilər?

Forma haqqında söhbət açarkən memarlıq sahəsinə mütləq nəzər yetirmək lazımdır. İncəsənətin ən qədim növlərindən biri də **memarlıq***dır. Memarlıqda formaların simvolik mənası müxtəlif ola bilər. Qədim dövrün piramida formalı müxtəlif **konstruksiyalarından*** biri – ehramlar buna misal ola bilər. Qədim Misir mədəniyyətinin simvoluna çevrilmiş Xeops ehramı belə tikililərdəndir.

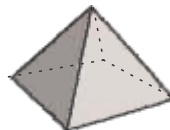
Piramida forması

Öndən və yandan görünüş

Yuxarıdan görünüş

Ümumi görünüş

Misir ehramları. Giza

İnsanlar piramida formalı daha hansı tikililəri yaratmışlar?

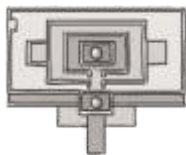
Memarlıq və ya arxitektura – binaları və müxtəlif tikililəri layihələndirmək və qurmaq sənəti.

Konstruksiya – tikili, qurğu, hansısa əşyanın və ya obyektin müxtəlif hissələrdən ibarət quruluşu.

Bu maraqlıdır. Ehramlar fironun cənazəsini qorumaqla yanaşı, onu əbədiləşdirir və gələcək nəsillərə fironun mövcud olduğu dövrü xatırladır. Dövrümüzə gəlib çatan piramidalar dünyanın yeddi möcüzəsindən biri sayılır.

Misir ehramlarının sələfi – Mesopotamiya tikililəri olan **zikkurat**lardır*. Bu tikililərin əsas hissələri – **pilləkən** və **panduslar*** hesab olunur. Zikkuratların ümumi memarlıq görünüşünü bağçalarla əhatə olunan terraslar tamamlayırdı.

Düzbucaqlı forma

Öndən görünüş Yuxarıdan görünüş Ümumi görünüş Zikkurat. Ur şəhəri

Bu maraqlıdır. Zikkurat (Babil sözüdür, mənası – *zirvə, tapə, dağ zirvəsi* deməkdir) – qədim Mesopotamiyada, Şumer və Assuriyada çoxpilləli ibadət tikilisi.

Babil qülləsinin forması konusvari görünüşə malik yeddi çıxıntıdan ibarət idi. Niderland rəssamı Piter Breygelin məşhur tablosunda qayadan yonulmuş nəhəng konusu xatırladan yeddimərtəbəli qüllə ucalır. Əfsanəyə görə, Babil qülləsi dağılmışdır. Breygel təfəkkürünün məhsulu olan qüllə isə hələ də ucalmaqdadır.

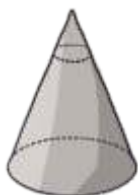
Konusvari forma

Öndən və yandan görünüş

Yuxarıdan görünüş

Ümumi görünüş

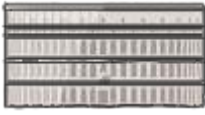
“Babil qülləsi”. Piter Breygel.
İncəsənət Tarixi Muzeyi, Vyana

Zikkurat – Mesopotamiyada Şumer memarlığına xas olan 3, 5, 7 mərtəbəli, pilləli məbəd.

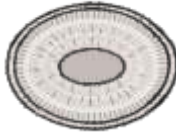
Pandus – pilləkəni əvəz edən maili səth.

Memarlıqda **forma** tikilinin funksiyasından (təyinatından) da asılıdır. Qədim Roma memarlıq abidələri arasında quruluşuna və formasına görə nəhəng **Kolizey** abidəsi digərlərindən fərqlənir.

Oval forma

Öndən və yandan görünüş

Yuxarıdan görünüş

Ümumi görünüş

Kolizey. Qədim Roma

Bu maraqlıdır. Kolizey öz adını latın sözü olan “colossus”dan (*nəhəng*) almışdır. O dövrdə qladiator döyüşləri, vəhşi heyvanların təlimi və teatr tamaşaları burada keçirilirdi. Böyük, oval fincanı xatırladan bu tikilinin mərkəzində pilləli kürsülərlə əhatə olunmuş səhnə – meydança yerləşirdi.

Monumental tikililərinin formasındakı incəlik, mürəkkəb memarlıq quruluşu, bərq vuran ornamental bəzəklər azərbaycanlı memar Əcəmi Naxçıvanının yaradıcılığında XII əsr Azərbaycan mədəniyyətinin çiçəklənməsinin əyanı sübutudur.

Memarlıq qalereyası

Böyük memarın ideyaları

Öndən görünüş

Yuxarıdan görünüş

Ümumi görünüş

Yusif ibn Küseyir məqbərəsi. Naxçıvan (1162)

Öndən görünüş

Yuxarıdan görünüş

Ümumi görünüş

Mömünə xatın məqbərəsi. Naxçıvan (1186)

- Memarlıq abidələrinin forması haqqında danışın.

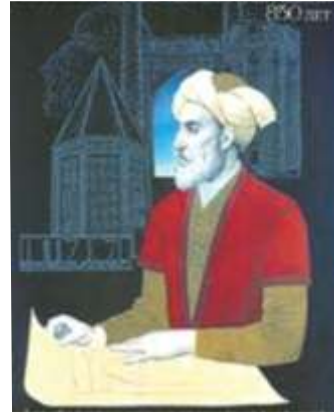
← Görkəmli sənətkarlar

Əcəmi Əbubəkr oğlu Naxçıvani

(XII əsrin 20-ci illəri – XII əsrin sonları)

Naxçıvan memarlıq məktəbinin ən görkəmli nümayəndəsi hesab olunan Əcəmi Naxçıvan şəhərində yaşayıb-ya ratmışdır. Onun yaradıcılığına Yusif ibn Küseyirin qəbirüstü abidəsi (1162), Mömünə xatın türbəsi (1186), Naxçıvan Cümə məscidi və s. daxildir.

Müasirləri böyük sənətkarı “Şeyxül-mühəndisin”, yəni “Mühəndislər şeyxi, başçısı” adlandırırdılar. Mömünə xatın türbə-sindəki məşhur yazını məhz ona aid edirlər: **“Biz gedirik, ancaq qalır ruzigar, biz ölürük, əsər qalır yadigar”**.

“Əcəmi Naxçıvani”,
Elmira Şahtaxtinskaya.

Memar Əcəmi orta əsr Azərbaycan memarlığında yeni istiqamət yaratmışdır. O zaman mövcud olan sərt memarlıq üslubuna nəfislik, monumental-dekorativlik və dinamiklik gətirmiş, Yaxın Şərq memarlığına güclü təsir göstərmişdir.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (rəngli karandaşlar, flomasterlər).

1. Həndəsi cisimlərdən istifadə edərək, qeyri-adi tikili düşünün və çəkin.
2. Təbiət formalarının konstruksiyasına malik məişət əşyası düşünün və çəkin.
3. İstənilən memarlıq tikilisinin forma və konstruksiyasını nəzərə alaraq, təbiət formalarına əsaslanan layihə hazırlayın. Ümumi görünüşdən əlavə, yaratdığınız tikilini yan və yuxarı tərəfdən göstərin.

Nə öyrəndiniz

Memarlıq tikililəri müxtəlif ... və ... malikdir. Mesopotamiyada Şumer memarlığına xas olan pilləli məbəəd ... adlanır. Pilləkəni əvəz edən maili səthə isə ... deyilir.

Açar sözlər

Forma
Zikkurat
Konstruksiya
Pandus

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Formanın əsasını nə təşkil edir? Nümunələr göstərin.
2. Memar Əcəminin yaratdığı abidələrdə mürəkkəb formalardan başqa daha nəyi müşahidə etmək olar?
3. Misir ehramları, zikkuratlar, Babil qülləsi, Kolizey və Mömünə xatın məqbərəsinin oxşar və fərqli cəhətləri nədir?

13. ŞƏRQ MEMARLIĞININ İNCİLƏRİ

İncəsənətə dair dialoq

- Hansı incəsənət növünü “ruhun musiqisi” adlandırırlar və o, əbədi olaraq bütün dövrlərdə xalqların tarixində və yaddaşlarında qalır?

Memarlıq abidələri – binalar, ansamblar açıq məkanı təşkil edən tikililərdir. İstənilən memarlıq tikilisi öz-özünə mövcud deyil. O, **landşaftın***, yəni yer səthinin ayrılmaz hissəsi olaraq, digər tikililərlə həmahəng görünməlidir. Belə tikililərdən biri də möhtəşəm **Süleymaniyyə məscididir***.

Şərq memarlığının incisi sayılan bu məscid Türkiyənin İstanbul şəhərində, yeddi təpədən birinin üzərində inşa edilib.

Avropada Böyük Süleyman kimi tanınan Osmanlı sultanı Süleyman Qanuni öz adını tarixdə əbədləşdirmək üçün məscid tikdirmək əmri verir. Tikintini həyata keçirməyi isə o zamanlar məşhur və istedadlı saray memarı ustad Sinana tapşırır.

Böyük memar işə başlamazdan əvvəl İstanbulun **Aya-Sofya məbədinin** quruluş prinsiplərini öyrənir, bu tikilinin elementlərini əsas götürərək öz əlavələrini edir.

Süleymaniyyə məscidinin günbəzin öz diametrinin böyüklüyü ilə İstanbul məscidləri arasında seçilir.

Landşaft – yerin səthi.

Məscid (ərəbcə – *ibadət məkanı*) – müsəlmanların ibadətləri üçün nəzərdə tutulmuş memarlıq tikilisi.

Süleymaniyyə məscidi. 1550–1557.
Osmanlı memarlığı üslubu. İstanbul, Türkiyə.

Aya-Sofya məbədi. 532–537. Bizans memarlığı üslubu. İstanbul, Türkiyə.

Görkəmli sənətkarlar

Memar Sinan (1489–1588)

Memar Sinan Şərq dünyasının ən görkəmli memarlarından biridir. Osmanlı imperiyasında türk memarlığının çiçəklənməsi mərhələsi məhz onun adı ilə bağlıdır. Onun qoyduğu zəngin irs – Türkiyə, Suriya, Bosniya və Krımda 318 bina, dini-mərasim tikililəri və memarlıq ansambllarından ibarətdir.

Memar Sinan 50 il sarayın baş memarı vəzifəsində çalışmışdır. Onun yaratdığı üç məşhur məscid xüsusilə

fərqlənir: **Şahzadə məscidi** (Şahzadələr məscidi), **Süleymaniyyə məscidi** (yaxud I Süleymanın məscidi) və **Səlimiyyə məscidi** (II Səlim məscidi).

O, hərbi mühəndis kimi körpü və yeraltı anbarların, memar kimi məscid, saray, karvansara və hamamların tikintisinə rəhbərlik etmişdir.

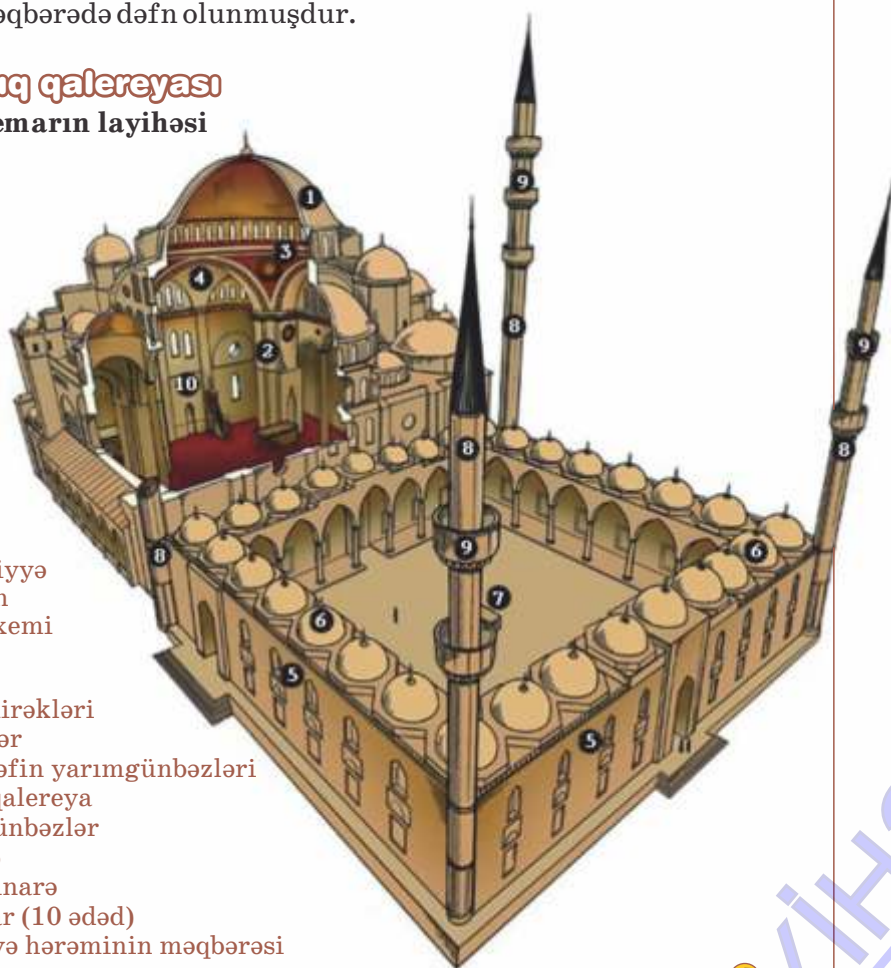
Memar Sinan İstanbulda vəfat etmiş və Süleymaniyyə məscidinin həyətinəki məqbərədə dəfn olunmuşdur.

Memarlıq qalereyası

Böyük memarın layihəsi

Süleymaniyyə məscidinin quruluş-sxemi

- ❶ Günübəz
- ❷ Dayaq dirəkləri
- ❸ Yelkənlər
- ❹ Yan tərəfin yarımgünübəzləri
- ❺ Qapalı qalereya
- ❻ Kiçik günübəzlər
- ❼ Fəvvarə
- ❽ Dörd minarə
- ❾ Eyvanlar (10 ədəd)
- ❿ Sultan və hərəminin məqbərəsi

Şahzadə məscidi, 1548. İstanbul.

Səlimiyyə məscidi, 1577, Ədirnə.

Memar Sinan Şərq memarlığında yeni bədii üslub yaratmışdır. Onun boz daşlardan tikilmiş memarlıq əsərləri – həndəsi formalarında məntiqi uyğunluq, xaricdən əzəmət, daxildən isə zənginlik və rəngarənglik aşılayan məscidlərdir.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıq (rəngli karandaşlar, flomasterlər, pastel təbəşirlər).

1. Şərq memarlıq üslubuna dair məscid nümunəsinin eskizini çəkin. İri və kiçik günbəzləri, hündür minarələri unutmayın. Məscidi landşafta uyğun elə yerləşdirin ki, ətrafındakı digər tikililərlə ahəngdarlıq yaratsın.
2. Memar Sinan və onun memarlıq əsərləri haqqında əlavə məlumat toplayın və təqdimat hazırlayın.

Nə öyrəndiniz

Memarlıq abidələri ... , yəni yer səthinin ayrılmaz hissəsidir. Qədimdə hökmdarlar öz adlarını tarixdə əbədləşdirmək üçün ... tikdirirdilər.

Açar sözlər
Landşaft
Məscid

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Memar Sinan hansı yeni bədii üslub yaratmışdır?
2. Qədim Şərq memarlığı Qədim Misir və Roma memarlığından nə ilə fərqlənir?

14. MEMARLIQDA ORNAMENT SƏNƏTİ

İncəsənətə dair dialog

- Qədim naxış və işarələr nəyi ifadə edir və necə adlanır? Onlara harada rast gəlmək olar?

Qədim insan dünya haqqında təsəvvürlərini müəyyən işarələrlə ifadə edirdi: dairə – Günəşi, üçbucaq – dağları, spiral – inkişafı və hərəkəti, kvadrat və romb isə torpaq mənasını bildirirdi.

Tarixboyu dünya xalqlarının mədəniyyətində müxtəlif ornamentlərdən istifadə olunub. Hər bir xalqın özünəməxsus ornamentləri və onların rəmzi mənalı mövcuddur.

Ritmik təkrarlanan elementlərdən ibarət naxışa **ornament** deyilir. **Motiv** – ornamentin bir hissəsi, əsas elementidir. O, bütöv təamlıq təşkil edən bir və ya bir neçə elementdən ibarət ola bilər. Motivindən asılı olaraq ornament növlərə ayrılır:

Nəbati ornament – stilizə edilmiş bitkilər aləmindən ibarətdir: gül-çiçək, yarpaq, meyvə və giləmeyvələr.

1

2

3

4

1. Afina Akropolunu bəzəyən mərmər palmetta*.
2. Qədim Roma kapitelinə* ayıpəncəsi yarpağı.
3. Həyat ağacı. Bizans relyefləri.
4. Assizidə Müqəddəs Pyotr kilsəsində “roza”*

Nəbati naxışlara daha harada rast gəlmək mümkündür? Onların simmetriya həlli haqqında danışın.

Palmetta (fransızca “palmette” – *palmalı*) – palma ağacı yarpaqlarına oxşar antik ornament elementi.

Kapitel (latınca “capitellum” – *başlıq*) – sütunun yuxarı, tac hissəsi.

Roza (almanca “rosette” – *kiçik qızılgül ləçəkləri*) – çiçək ləçəklərinin dairədə simmetrik düzülüşündən yaranan ornament.

Həndəsi ornament – sadə həndəsi fiqurların (dairə, kvadrat, üç-bucaq, düzbucaqlı və s.), nöqtə, ziqzaq və spiralvari xətlərin ritmik təkrarlanmasından yaranır.

1. Bizans mozaikası – dairə (Günəş rəmzi)
2. Antik memarlıq ornamentində meandr*
3. Mirvari (muncuq)

Bu həndəsi ornamentlərə harada rast gəlmək olar? Ornamentlərdə rəng, simmetriya və ritm haqqında danışın.

Zoomorf ornamentlər quş və heyvanların real və ya əfsanəvi təsvirlərindən ibarətdir.

Bizans ornamentlərindəki zoomorf elementlər

Aslan təsvirli bizans mozaika

Qrifon* təsvirli daş bizans relyef

Kentavr* təsvirli daş bizans relyef

Təsvirlərdə hansı heyvanların hissələri cəmlənmişdir?

Haşiyə – zolaq daxilində mərhələlərlə təkrarlanan ornamentin bir növüdür.

Meandr – əyri zolaq və ya xətlər şəklində ornament, bəzək, naxış.

Qrifon – qartal başlı, aslan bədənli əfsanəvi varlıq.

Kentavr – qədim yunan mifologiyasında insan başlı at obrazında təsvir olunan əfsanəvi varlıq.

Bilirsinizmi? Qədim Babilədə (qədim akkad dilində “Babili” – *Tanrının darvazası* deməkdir) şəhər darvazalarının üzərini 120 dekorativ “yirtıcı” bəzəyirdi. Onlar şəhərin müdafiə simvolları sayılırdı.

Fiqurların fonundakı göyümtül-zümrüdü rəng şəhəri bədnəzərdən qorumaq üçün nəzərdə tutulmuşdu.

Qədim Babilədə şəhər darvazaları üzərində zoomorf təsvirlər

Bəşəriyyətin ilkin inkişaf dövründə yaranan ornamentləri birləşdirən əsas cəhət onların rəngarəngliyi, estetik və emosional xüsusiyyətlərə malik olmasıdır.

Bakı şəhərindəki Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyini bəzəyən dekor – ornamental sənətin ən gözəl nümunələrindən biridir.

Muzeyin interyerini xalça kimi örtən, milli naxış elementlərindən ibarət gips bəzəklər ornament ustası Lətif Kərimov tərəfindən hazırlanmışdır.

Rəssam muzeydəki dərin divar rəflərini tağlara oxşadaraq ornamental oymalarla “bəzəmişdir”.

Muzeyin dekorundakı üslub bütövlük, eyni ornamentin digər yerdə təkrarlanmaması interyerə heyvətəməz gözəllik gətirir.

Tanış olun

Görkəmli ornament ustasının ideyaları

N.Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin interyerini bəzəyən ornamentlər

Muzeyin interyerini bəzəyən ornament elementləri

İslimi – dekorativ-tətbiqi sənətdə yarpağabənzər bir və ya ikiqanaqlı nəbati naxış elementi.

Xətai – islimi naxışına bənzər, daha da çətin tərtib edilmiş enlibudaqlı naxış elementi.

Vağvağı – budaqların ucunda yerləşən insan və heyvan başlarının stilizə edilmiş, fantastik təsviridir.

◀ Görkəmli sənətkarlar

Lətif Hüseyn oğlu Kərimov (1906–1991)

Azərbaycanın Xalq rəssamı, ornament ustası və tədqiqatçısı, xalçaşünas alim Lətif Kərimovun üçcildlik “Azərbaycan xalçası” monoqrafiyası xalça sənətinin tədqiqinə həsr edilmişdir.

L.Kərimovun Firdovsinin anadan olmasının 1000 illiyinə həsr etdiyi xalça 1934-cü ildə Parisdə ümumdünya sərgisində uğurla nümayiş etdirilmişdir.

O, minillik dövrdən başlayaraq Azərbaycan xalçalarının müxtəlif növlərinə aid kompozisiya və naxışları toplamış, Quba, Şirvan, Bakı, Qazax, Gəncə, Qarabağ, Təbriz və Borçalı xalça qruplarına daxil olan 150-dən artıq xovlu və xovsuz xalça məmulatı çeşidlərinin rəngli reproduksiya-sını hazırlamışdır.

O, Azərbaycan rəssamları ilə birgə dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin yubileyinə həsr olunmuş beş xalça hazırlamışdır. Bu xalçalarda şairin “Xəmsə”sinə daxil olan poemalardan götürülmüş epizodlar təsvir edilmişdir.

L.Kərimovun təşəbbüsü ilə 1972-ci ildə Bakıda ilk dəfə təşkil olunan xalça muzeyi indi Azərbaycan Milli Xalça Muzeyi adlanır.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (rəngli karandaşlar, flomasterlər, gel qələmlər).

1. Həndəsi, nəbati və zoomorf ornamentli haşiyə çəkin. Kompozisiya qurarkən naxışların tərtibində simmetriyanı, ritmi nəzərə alın.
2. Mövzuda verilmiş nümunələrə əsasən çəkəcəyiniz tikilinin fasadında və ya interyerində müxtəlif ornament növlərindən istifadə edərək bəzəyin.
3. İstənilən məişət əşyasının siluetini çəkin və naxış növləri ilə bəzəyin.

Nə öyrəndiniz

Bir və ya bir neçə elementin ritmik təkrarına ... deyilir. Bitki motivindən ibarət naxışlar ... adlanır. Həndəsi fiqurlardan yaranan naxışa ... deyilir. Quş və heyvan təsvirlərindən yaranan ornament ... adlanır.

Açar sözlər

Ornament
Nəbati ornament
Həndəsi ornament
Zoomorf ornament

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Ornamentin əsas məqsədi nədir?
2. Ornament növlərinin oxşar cəhətləri nədədir?
3. Lətif Kərimov haqqında bildiklərinizi danışın.

15. QƏDİM SÜTUNLARDA TƏBİƏT FORMALARI

İncəsənətə dair dialoq

- Memarlıqda dayaq məqsədilə binada hansı qurğudan istifadə olunur?

Qədim Misirdə incəsənətin inkişafına çox böyük əhəmiyyət verildi. Misir sənətkarları saraylar, məbədlər, məqbərələr tikir və onların divarlarını təsvirlərlə bəzəyirdilər.

Qədim Misir memarlığında gövdəsi qamış dəstəsini, **kapiteli*** isə *çiçəyi* və ya *papirus qönçəsini* xatırladan **sütunlardan*** geniş istifadə olunurdu.

Memarlıq qalereyası

Sütunlarda təbiət formaları

Tanrı Amon-Ra ibadətگاهی.

Karnak və Luksor memarlıq komplekslərinin sütunları

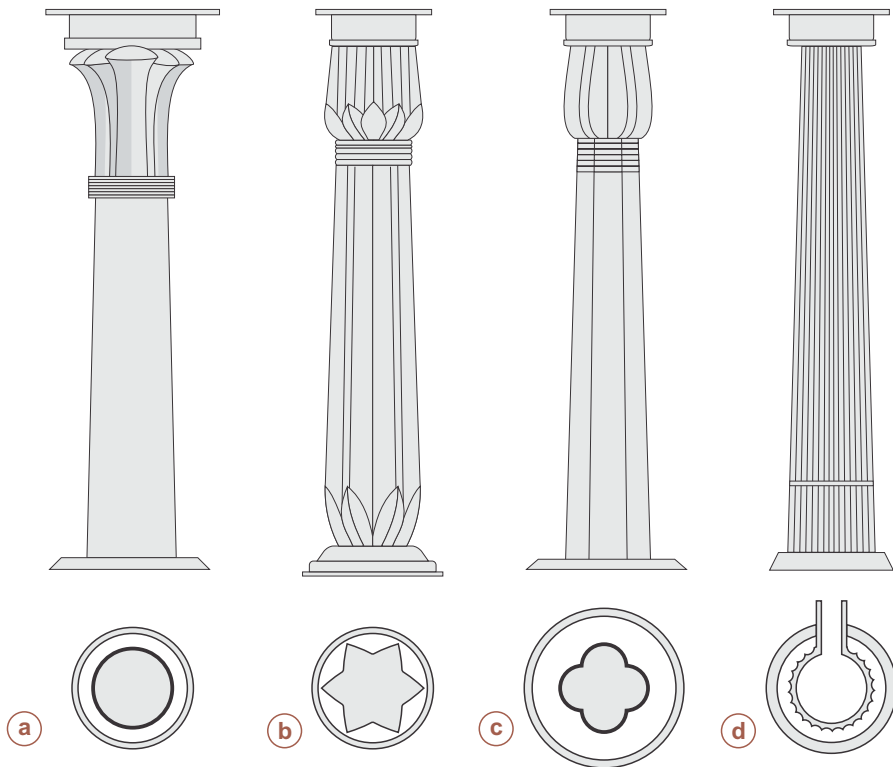

- Sütunlar hansı hissələrdən ibarətdir?
- Sütunların kapitel-lərinin forması haqqında danışın.

Qədim Misir memarlığında dörd sütun və kapitel tipləri mövcuddur: **a)** palmayabənzər kapitel; **b)** papirusabənzər kapitel; **c)** lotosabənzər kapitel; **d)** novşəkilli yarımşütun.

Qədim Misir sütunlarının öndən və yuxarıdan görünüşü

Bu maraqlıdır. Qədim Misir incəsənətində **kolorit** simvolik mənə daşıyırdı: yaşıl – həyat, mavi – tanrı, qızılı – ölməzlik, qara isə dirçəliş və əbədi həyat rəngləri sayılırdı.

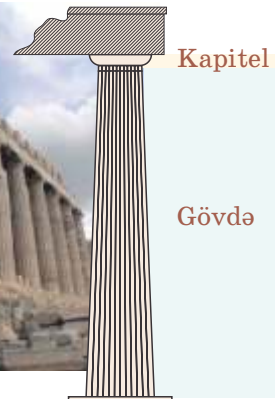
Boya ilə çəkilmiş Qədim Misir sütunların bəzək elementləri

Qədim yunan memarlığında tikililərin əsas bəzək elementi sütun sayılırdı və onların üç növü mövcud idi: **dorik sütun**, **ionik sütun** və **korinf sütun**. Onların gövdəsi **kannelürlə*** – şaquli novçalarla bəzədilirdi.

Dorik sütun sadə və nəhəng gövdəli olur. Sütun yuxarıya doğru daralaraq kəsilmiş konusu xatırladır və kapitellə tamamlanır. Dorik sütunun bazası olmur.

Parfenon məbədi.
Afina

Təbiətdə dorik sütunun iri gövdəsi nəyi xatırladır?

İonik sütunun kapiteli spiralvarı formada, gövdəsi incə və uzun olur, novça ilə bəzədilir. İonik sütundakı novçalar dərin olur.

Erehteyon məbədi.
Afina. Fragment

Spiralvarı formanı daha harada tətbiq etmək olar?

Sütun – silindrik və ya çoxşaxəli şaquli dayaq. O, bünövrə (baza), gövdə və kapitellərdən ibarət olur.

Kannelür (fransızca “cannelure” – novça) – sütun boyu uzanan şaquli ovalvarı zolaq.

Korinf sütunu ionik sütundan daha təmtə-raqlıdır və onun novçaları daha dərin oyulur. Onun kapiteli dörd tərəfdən eyni görünüşə malikdir və yuxarıya doğru genişlənən qönçəni xatırladır.

Qədim amfiteatrın səhnəsi.
Sütunun fraqmenti

Qədim Misir və Qədim Yunanıstanın sütun və kapitel formalarını müqayisə edin.

Bu maraqlıdır.

1. Yunan rəssamlarının ixtiralarından biri də **insan fiqurlu heykəl-sütunlardır**.

Kariatidlər (qadın fiqurları)

Atlantlar (kişi fiqurları)

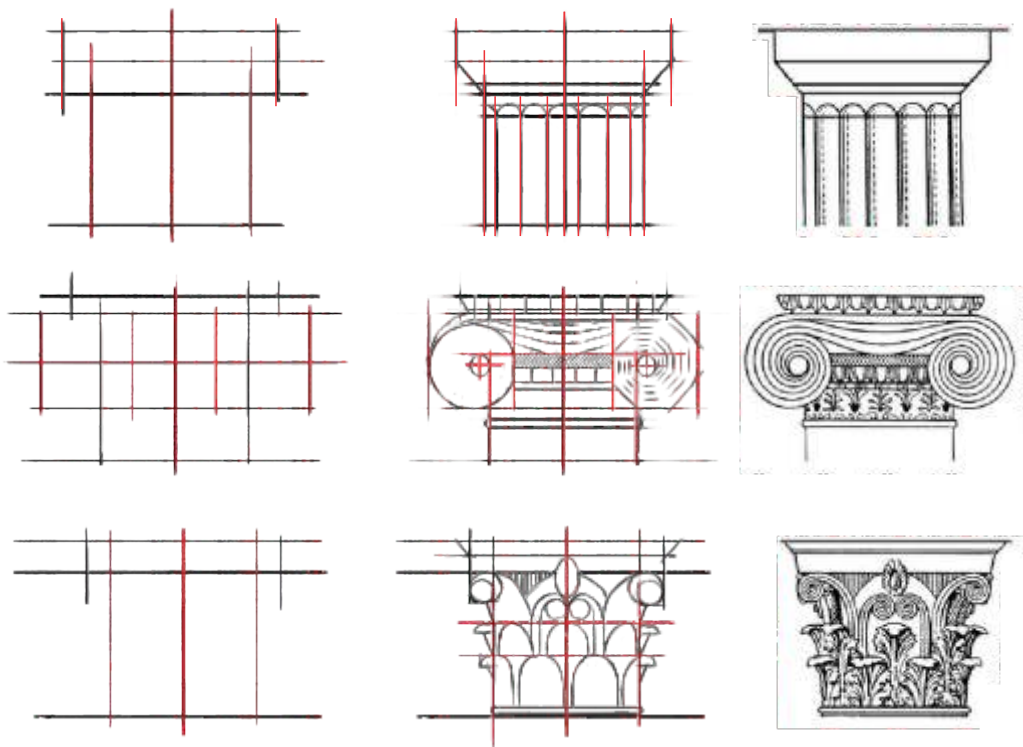
2. Qədim Roma memarlığında tikililərin əsas bəzək elementi sütun idi. Məsələn, məşhur Kolizeyin birinci mərtəbəsi – dorik, ikincisi – ionik, üçüncüsü isə korinf sütunlarla bəzədilmişdi.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (rəngli karandaşlar, flomasterlər).

1. Yoldaşlarınızla bərabər sütunlar cərgəsindən ibarət panno hazırlayın. Öz sütun variantınızı çəkərkən təbiət formalarına, milli və dünya ornament nümunələrinə müraciət edə bilərsiniz. Ornament motivləri təbiət formalarına bənzəyə bilər. Qədim dünyanın ornamental incəsənətinə də müraciət etmək olar. Sütunları çəkin, sonra onları kəsərək ümumi pannoya yapışdırın.
2. Dorik, ionik və korinf sütunların kapitellərini çəkin.

Kapitellərin təsvir ardıcılığı

Nə öyrəndiniz

Qədim yunan memarlığında üç sütun növü mövcud idi: ... , ... , Sütunların tac hissəsi ... adlanır. Kapiteli spiralvarı formanı xatırladan sütun ... adlanır.

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Sütunların hansı növləri mövcuddur?
2. Sütunların bəzədilməsində hansı təbiət formalarından istifadə olunmuşdur?

Açar sözlər

Kapitel
Dorik sütun
İonik sütun
Korinf sütunu

Səh. **61-76**

TƏSVİRİ SƏNƏTDƏ JANRLAR

- 16. Təsviri sənət əsərlərində məzmun
- 17. Rəssam yaradıcılığında insan obrazı
- 18. Zəriflik və mərhəmət simvolu
- 19. Əşyalar aləmi
- 20. Təbiət motivləri

3

LAYIHƏ

16. TƏSVİRİ SƏNƏT ƏSƏRLƏRİNDƏ MƏZMUN

İncəsənətə dair dialog

- Rəssamların əsərlərində nə təsvir olunmuşdur?
- Müxtəlif məzmunlu sənət əsərləri necə adlanır?

“Üzeyir Hacıbəyov”.
Oqtay Şixəliyev

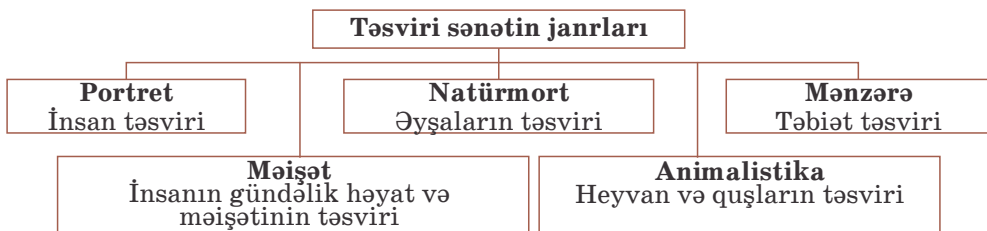
“Lalələr”.
İlqar Əkbərov

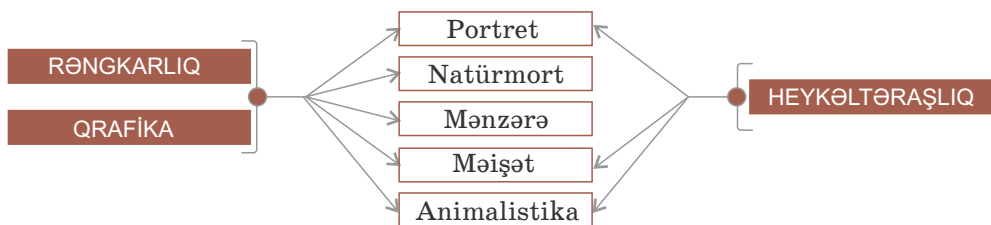
“Göygöl”.
Vəcihə Səmədova

Siz artıq təsviri sənətin əsas növləri olan “rəngkarlıq”, “heykəltəraşlıq” və “qrafika” anlayışları ilə tanış olmuşsunuz. İndi isə **janr*** anlayışı haqqında söhbət açaq.

Məzmunundan asılı olaraq təsviri sənət əsərləri **portret, mənzərə, natürmort, məişət, animalistika** və digər janrlara ayrılır.

Təsviri sənətin hansı janrının rəngkarlıq, qrafika, heykəltəraşlıq növlərində xarakterik olduğunu sxem əsasında izah edin.

Təsviri sənətdə **janr** anlayışı əsərdə “**nə təsvir olunmalıdır**” sualını cavablandırır. Rəssamın tamaşaçıya təqdim etdiyi ideya isə **əsərin məzmunu** adlanır.

Janr (fransızca “genre” – *hal, növ*) – incəsənət növlərinin müxtəlif bölmələrə ayrılması. Təsviri sənətin janrları təsvirin məzmununu açan obrazlara, əşyalara, obyektlərə (mənzərə, portret və s.) görə müəyyən olunur.

Təsviri sənət qalereyası

• Rəssamların əsərlərində nə təsvir olunub? Onların məzmunu haqqında danışın.

“Aşıq Ələsgər”.
Bəyqəzad Mirzəzadə

“Narlar”.
Tahir Salahov

“Şirvanşahlar sarayı”.
Elbəy Rzaquliyev.

Təsviri sənətin müxtəlif növlərində yaradılmış əsərlərin janrlara ayrılması tamaşaçını düşünməyə, anlamağa, müqayisə etməyə və fərqləndirməyə sövq edir.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar:

1. Təsviri sənətin müxtəlif növ və janrlarına aid reproduksiya topla-
yın. Təsviri sənət əsərləri nəyə əsasən janrlara ayrılır?
2. Cədvəl albomda çəkin. Mövzudakı əsərlərin hansı janra aid olduğunu
müəyyənləşdirin və cədvəl tamamlayın.

Janr	Təsvir obyektı	Əsərin məzmunu	Rəssamlar və əsərlər
Portret			
Natürmort			
Mənzərə			
Məişət			
Animalistika			

3. Təsviri sənətin janrlarının oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyən edin.

Nə öyrəndiniz

Təsviri sənət əsərləri müxtəlif ... ayrılır. Təsviri sənətin janrları bunlardır: ... , ... , Rəssamın tamaşaçıya çatdırmaq istədiyi ideya əsərin ... adlanır.

Açar sözlər

Məzmun
Janr
Portret
Natürmort
Mənzərə

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Təsviri sənətin janrlarında nə təsvir olunur?
2. Hansı janrlar heykəltəraşlıq sahəsinə xarakterik deyil və nə üçün?

17. RƏSSAM YARADICILIĞINDA İNSAN OBRAZI

İncəsənətə dair dialoq

- İnsan surəti, xarakteri, özünəməxsus keyfiyyətləri təsvir olunan sənət əsərlərinin əsas mövzusu necə adlanır?

Müxtəlif dövrlərdə yaşamış rəssamların yaradıcılığında insan təsviri xüsusi yer tutur. Hər hansı bir şəxsin üz cizgiləri, onun xarakterinin, ovqatının bütün incəlikləri **portret*** janrında əks olunur.

Portret çox qədim zamanlarda meydana gəlmiş və bizlərə müxtəlif dövr və xalqların nümayəndələrinin surətlərini çatdırmışdır.

Bu maraqlıdır.

- Qədim Misir portretlərində sakitlik və alicənablıq əks olunurdu. Bu ənənə Fəyum şəhəri yaxınlığında tapılmış portretlərdə daha qabarıqdır (a). Fəyum portretlərində I–IV əsrlərdə yaşamış misirlilər, yunanlar və romalılar təsvir olunmuşdur. Qədim Misirdə tapılmış belə portretlər taxta lövhə və ya kətan üzərində çəkilirdi.
- Qədim Romada isə əksinə, sifət cizgiləri bütün təfərrüatı ilə – cizgi, qırış, hətta çapıq belə təsvir olunurdu (b).

Fəyum portreti.
Taxta lövhə üzərində
rəngkarlıq

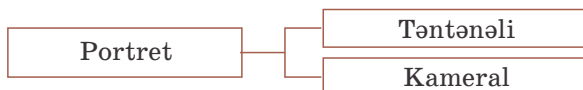

Roma imperatoru
Karakalla. Büst

- Rəssam təsvirlərdə o dövrün insanların xarakterini necə ifadə etmişdir?
Portretlərdə insanın üz ifadəsini, hislərini izah edin.

Portretlər təsvir xarakterinə görə **təntənəli** və **kameral** olur:

Portret (fransızca “portrait” – *cizgiləri dəqiq təsvir etmək*) – bir şəxs və ya bir qrup insanın oxşarlığının, zahiri və xarakterik xüsusiyyətlərinin təsviridir. Portret – rəngkarlıq, heykəltəraşlıq və qrafikanın əsas janrıdır.

Fəyum (ərəbcə “pa-yom” – *dəniz*) – Liviya səhrasında vahə.

Təsviri sənət qalereyası

Təntənəli və kameral portretlər

Təntənəli portretlər insanın cəmiyyətdə tutduğu mövqeyi əks etdirir. Belə əsərlərdə memarlıq abidəsi, mənzərə fonunda insan fiquru ayaq üstə, əyləşmiş vəziyyətdə, yaxud atın belində təsvir edilir.

“Hacı Zeynalabdin Tağıyev”. İsaak Brodski

“Abbas Mirzə Qacar”. Məhəmməd Həsən Əfşar

Kameral portretlər insanın fərdi xüsusiyyətlərini vurğulayır. Belə portretlərdə insanın çiyin, bel, sinəyə qədər olan hissələri neytral fonda əks edilir.

“Mona Liza” (“Cokonda”). Leonardo da Vinçi

“Örtüklü qadın”. Rafael Santi

- Rəssamlar portretdə əks olunan şəxsin xarici, yaxud daxili gözəlliyini ifadə etmək üçün hansı vasitələrdən istifadə etmişlər?
- Sənət əsəri kimi portretin dəyərini yalnız zahiri oxşarlıq müəyyən edə bilərmi?
- Dahi rəssamların portretlərində zahiri oxşarlıq varmı?

Yadda saxlayın. Kameral portret yalnız zahiri oxşarlıq deyil, həm də insanın “daxili aləminə” baxmaq deməkdir. Təntənəli portretdə insan şəxsiyyətini dəyərləndirən onun fəaliyyətidirsə (tamaşaçı təsvirdəki rəmzlərə əsasən bunu müəyyən edir), kameral portretdə onun mənəvi keyfiyyətləri daha çox qabardılır.

Təsviri sənət qalereyası

- Rəssamların əsərlərində təntənəli və kameral portretləri müəyyən edin və cavabınızı əsaslandırın.
- “İnsanın zahiri görünüşündə daxili aləmi ifadə olunur” fikrini necə başa düşürsünüz?

“Səttar Bəhlulzadə”.
Tağı Tağıyev

“Xurşidbanu Natəvan”.
Oqtay Sadıqzadə

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar.

1. Rəssamların müxtəlif dövrlərə aid portret janrında olan əsərlərini təhlil edin. Təsvirlərdə nə kimi dəyişikliklər vardır? Rəssamlar təsvirdə insanın daxili aləmini, fərdi xüsusiyyətlərini necə ifadə etmişlər? Portreti sənət əsəri edən nədir? Portretə zahiri və ya daxili oxşarlığın nə əhəmiyyəti var?
2. Ensiklopediya, qəzet və jurnallarda verilmiş təsvirlərdə təntənəli və kameral portretləri tapın. Təsviri sənətin müxtəlif növlərində yaradılan portretlər bir-birindən nə ilə fərqlənir?
3. Ailə fotosəkilləri arasında təntənəli və kameral portretləri müəyyən edin.

Nə öyrəndiniz

İnsan obrazının özünəməxsus keyfiyyətləri olan təsviri sənət əsərləri ... adlanır. Portretlər ... və ... olur. İnsanın cəmiyyətdəki mövqeyini əks etdirən portret ... adlanır. İnsanın fərdi keyfiyyətləri daha çox qabardılan portretlər isə ... adlanır.

Açar sözlər
Təntənəli portret
Kameral portret
Portret

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Təntənəli portret və kameral portret bir-birindən nə ilə fərqlənir?
2. Portretləri seyr edən zaman “oxşayır” anlayışı kifayət edirmi?
3. Portretə bənzərlikdən başqa daha nələr olmalıdır ki, təsviri sənət əsəri kimi dəyərləndirilsin?

18. ZƏRİFLİK VƏ MƏRHƏMƏT SİMVOLU

İncəsənətə dair dialog

- Hansı obraz rəssam və heykəltəraşlar üçün əbədi gözəllik, mərhəmət və ilham mənbəyi hesab olunur?

İncəsənətin müxtəlif növlərində əbədi mövzulardan biri **qadın – ana** obrazıdır. Bütün dövrlərdə yaradılmış əsərlərdə qadın – ana obrazına daim müraciət olunmuşdur.

Qadın obrazı, **madonna*** mövzusu Rafael Santinin yaradıcılığında əsas yer tutur.

“Madonna Benua”.
Leonardo da Vinçi, 1478,
Dövlət Ermitaj Muzeyi.

“Ana körpəsi ilə”.
Mikelandelo Buonarotti,
1501–1503,
Vrouvekerk qalereyası,
Brühe.

Görkəmli sənətkarlar

Avtoportret.
“Dostumla
avtoportret”
tablosunun
fragmenti

Rafael Santi (1483–1520)

Bəşər tarixinin dahi rəssamlarından biri, italyan rəngkarı və memarı, erkən yaşında valideynlərini itirən Rafael əmisinin himayəsində böyümüşdür. O, əvvəlcə saray rəssamı Timoteo Vitti, sonra isə Perucinoya məxsus emalatxanada rəssamlıq sənətini öyrənmişdir.

Təsviri sənətdə ilahiləşdirilmiş gözəllik və ahəngdarlıq məhz Rafaelin adı ilə əlaqələndirilir. Rafael çoxsaylı dəzgah təsvirləri, dünyaca məşhur freskalar və nəfis portretlər yaratmışdır. İtaliya İntibahının digər dahi sənətkarları kimi, Rafael həm memarlıqla məşğul olur, həm də arxeoloji qazıntılara rəhbərlik edirdi.

Rafaelin madonna obrazları xüsusilə diqqəti cəlb ediyi üçün onu bəzən “madonna sənətkarı” adlandırırdılar. Dahi Rafaelin şöhrəti onun yaratdığı üslubun hər kəs üçün aydın və xoşagəlimli olması ilə fərqlənir.

Təsviri sənət qalereyası

Görkəmli rəssamın gözəllik ideali

Rəssamın yaradıcılığında ilk ideal gözəlliyə malik qadın obrazı – “Sikstin madonnası”dır.

Tabloda ən heyranedici məqam – rəssamın diqqəti Məryəmin hüznü baxışlarına yönəltməsidir. Əsərdə bütün xətt, forma və rənglər elə möcüzəli şəkildə uyğunlaşdırılmışdır ki, tamaşaçı yorulmadan uzun müddət onu seyr edə bilər.

Ölçüsünə görə çox nəhəng olan bu tablo Rafael tərəfindən Papa II Yulinin sifarişi ilə, Müqəddəs Sikst kilsəsinin mehrabı üçün yaradılmışdır.

“Sikstin madonnası”, fraqment,
1513–1514, Rəsm qalereyası,
Drezden

“Konestabilli madonna” əsərində, kvadrat forma daxilindəki dairədə, mənzərə fonunda göy örpəkli gənc qadın – ana təsvir olunmuşdur. Ananın yana

“Konestabilli madonna”, 1504,
Dövlət Ermitaj Muzeyi

“Kürsüdə əyləşmiş madonna”.
Pitti sarayı, Florensiya

əyilmiş başı, çiyinlərini örtmüş göy örpəyi və körpənin başı – sanki bütün dairəvi xətlərin ideal ritmini yaratmış və dəyirmi çərçivə daxilində öz təbii həllini tapmışdır. **Tondo*** forması tablodakı mənzərə və obrazın vahidliyini təmin etməklə yanaşı, bütövlükdə əsərin görünüşünə ahəngdar ruh verir.

İntibah dövrünün sənətkarları dünyanın bütövlüyünü, dolğunluğunu ifadə edən tondo formasına tez-tez müraciət etmişlər.

• Rafaelin əsərlərində müxtəlif yaşlı qadın – ana simaları hansı oxşar bədii ifadə vasitələri ilə verilmişdir?

Otuz yeddi il ömür yaşayan Rafael Santinin rəngkarlıq sənətinə gətirdiyi yenilik – ülvü gözəllik, ideal və xeyirxah insan obrazıdır.

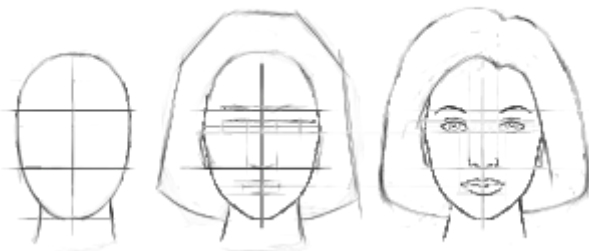
Madonna (italyanca “mia donna” – *mənim sahibəm*) – gözəlliyin, əxlaqın və mərhəmətin vəhdətini özündə birləşdirən qadın obrazı.

Tondo (italyanca “rotondo” – *dairəvi*) – dairə formalı tablo və ya relyef. Adətən, Məryəm ana təsvirlərini tondo adlandırırlar.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (pastel təbaşirlər, rəngli karandaşlar).

1. Təsəvvürə əsasən qadın portretinin eskizini çəkin. Çəkəcəyiniz rəsmdə yaşa uyğun üz cizgilərini (yeniyyətme, gənclik, ahıl dövrləri) əks etdirin.

2. Rafael Santinin yaradıcılığı haqqında əlavə məlumat toplayın.

Nə öyrəndiniz

Təsviri sənətin əbədi mövzusu ... obrazıdır. Dairə formalı tablolar ... deyilir. İtalyan dilində qadın obrazına ... deyilir.

Açar sözlər

Madonna
Tondo
Qadın

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Nə üçün Rafaeli “qadın gözəlliyinin tərənnümçüsü” adlandırırlar?
2. “Rafael Santi yaradıcılığında rəngkarlıq üslubunun spesifik xüsusiyyətləri – **ritm, zəriflik, obrazların ahəngdarlığı** dəqiq ifadə olunmuşdur”. Bunu necə başa düşürsünüz?
3. Əsərlərində qadın obrazını vəsf edən hansı Azərbaycan rəssamlarını tanıyırsınız?

19. ƏŞYALAR ALƏMİ

İncəsənətə dair dialoq

- Təsviri sənətdə müxtəlif cansız əşyaların təsviri necə adlanır?

Rəssam həyat hadisələrini, onu əhatə edən əşyaları təsvir edərkən yaşadığı dövrün xüsusiyyətlərini də bizə çatdırır. Qədim Misir və Mesopotamiya divar rəngkarlığında hökmdarlara, döyüşçülərə məxsus əşyaların, müxtəlif qab-qacağın, musiqi alətlərinin təsvirini görmək olar.

Qədim yunan sənətkarlarının bu mövzuda yaratdığı əsərlər dövrümüzə gəlib çatmamışdır. Qədim Romanın məşhur divar rəngkarlığında isə ziyafət süfrəsi, meyvə, balıq, quş təsvirlərinə geniş yer verilmişdir.

İnsanın əşyalar aləmini əks etdirən divar rəngkarlığı

Qədim Misir

Qədim Roma

Hər dövrün və hər bir xalqın sevimli əşyalarını təsvir etməyə müəyyən səbəbləri vardı.

  Qədim divar təsvirlərini fərqləndirən ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

Cansız əşyalar və təbiət nemətləri əks olunan təsvirləri sonralar **natürmort*** adlandırıdılar. Natürmort sərbəst janr kimi Qərbi Avropa incəsənətində XIV–XVII əsrlərdə meydana gəlmişdir.

“Natürmort” (fransızca “nature morte”) – *cansız təbiət* mənasını ifadə etsə də, burada təsvir olunan əşyalar bizi əhatə edən canlı mühitin bir hissəsi hesab olunur. Bu səbəbdən də ingilislər natürmortu “sakit həyat” – “still life”, almanlar isə “stilleben” adlandırırlar.

Bizi əhatə edən təbiət varlıqlarını və bütün əşyaları sadə həndəsi cisimlər əsasında qurmaq mümkündür. Müxtəlif dövrlərin rəssamları formadakı çətinlikləri məhz bu üsulla həll edirdilər.

Natürmort – təsviri sənətin janrlarından biri və janra aid əsərdir. Həmçinin tərtibat, təsvirdəki obyekt də natürmort ola bilər. O, nəinki cansız əşyalardan, hətta təbiət formalarından da ibarət ola bilər.

Bu maraqlıdır. Fransız natürmort janrının inkişafı görkəmli rəssam Jan-Batist Simeon Şardenin yaradıcılığı ilə sıx bağlıdır. Onun kompozisiyalarındakı sadə əşyalar sanki sahibləri haqqında “danışır”. Boz-gümüşü tonların vəhdəti, zəngin reflekslər və işıq-kölgə keçidlərinin ahəngdarlığı rəssamın rəngkarlığına xas olan cəhətlərdir.

Təsviri sənət qalereyası

- Natürmortlarda kompozisiyanı, perspektiv qanunlarını, işıq-kölgə və koloriti müəyyən edin:

“Mis çən”

Əşyaların hansı sadə həndəsi cisimlərdən təşkil olunduğunu müəyyən edin.

Üfüq xəttinin səviyyəsindən asılı olaraq, əşyaların formasındakı dəyişikliyi izah edin.

Əşyaların səthində işıq, kölgə, yarımkölgə, refleks, blik, düşən və öz kölgəsini göstərin.

Əsərdə rəng hansı ovqatı yaradır? Əsərin koloritini müəyyən edin.

“Təsviri sənət atributları ilə natürmort”

Sənətkarın yaradıcılığında yalnız əmək və məişət əşyaları deyil, elm və incəsənətə həsr edilmiş natürmortlar da xüsusi yer tutur. “Təsviri sənət atributları ilə natürmort” əsərində o, rəssam peşəsini, yaradıcılıq fəaliyyətini vəsf etmişdir. Bu əsər XVIII əsrdə Sankt-Peterburq şəhərindəki Rəssamlıq Akademiyası üçün çəkilmişdir.

- Əşyaların yerləşməsi, aralarındakı məsafə, ölçü nisbətləri haqqında danışın.

Azərbaycan rəssamlarının yaradıcılığında natürmort janrının inkişafı Tahir Salahov, Toğrul Nərimanbəyov, Böyükağa Mirzəzadə, Səttar Bəhlulzadə və digər sənətkarların adı ilə bağlıdır.

“Qırmızı bibərle natürmort”.
Tahir Salahov

“Mavi fonda natürmort”.
Böyükağa Mirzəzadə

“Şamaxı örtüyü ilə natürmort”.
Səttar Bəhlulzadə.

 Rəssamlar öz tablolarında nəyi və necə ifadə etmişlər?

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (quaş, akvarel, A3 formatlı rəsm vərəqi).

1. Məktəbdə, yaxud evdə adi əşyaları qarşınıza qoyun və onların konstruksiyasında hər hansı həndəsi fiqurun olduğunu tapın və çəkin.
2. Əhvalınızı əks etdirən (bayramsayağı və ya qəmli, sirli və ya təntənəli) natürmort çəkin. Monotipiya (“əks təsvir”) texnikasından istifadə edə bilərsiniz.

Nə öyrəndiniz

Əşyalar aləminin təsviri ... adlanır. Natürmort – təsviri sənətin ... biridir. Müxtəlif əşyaların təsvirində ..., ... və ... nəzərə almaq vacibdir.

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Rəsm üçün əşyalardakı forma quruluşunun təhlili nə üçün lazımdır?
2. Konstruksiya nədir? Əşyanın konstruksiyasını necə müəyyən etmək olar?
3. Natürmortlarda işıq və rəngin nə kimi rolu var?

a

b

c

Açar sözlər

Janr
Natürmort
Konstruksiya
Forma
Işıq-kölge

20. TƏBİƏT MOTİVLƏRİ

İncəsənətə dair dialog

- Tablolardakı təbiət təsvirləri necə adlanır?

Ən qədim dövrdən başlayaraq insan təbiəti ilahiləşdirmiş və ona sitayiş etmişdir. Belə təbiət elementlərini qədim qayaüstü təsvirlərdə müşahidə etmək mümkündür. Hələ ibtidai insanlar mağara divarlarında göl və çayları, ağacları, daş və qayaları sxematik təsvir edərmişlər.

Zaman keçdikcə təbiət təsvirləri **mənzərə*** adlandırıldı. Bütün dövrlərdə mənzərə janrı müxtəlif ifadə tərzinə malik məkan təsviridir.

Bu maraqlıdır. Qədim Misirdə (a) yalnız əşya və fiqurlar təsvir olunurdu. Təsvirlərdə məsafə, torpaq, hava və su, əsasən, şərti xarakter daşıyırdı. Qədim Yunanıstan və Roma sənətkarları (b, c) məkan və insanı birgə təsvir etməyə başladılar. Qədim Romaya məxsus sonrakı divar rəngkarlığında mənzərə və ornament təsvirləri divarların özünəməxsus bəzəyinə çevrilmişdi.

Qədim dövr divar rəngkarlığında mənzərə təsvirləri

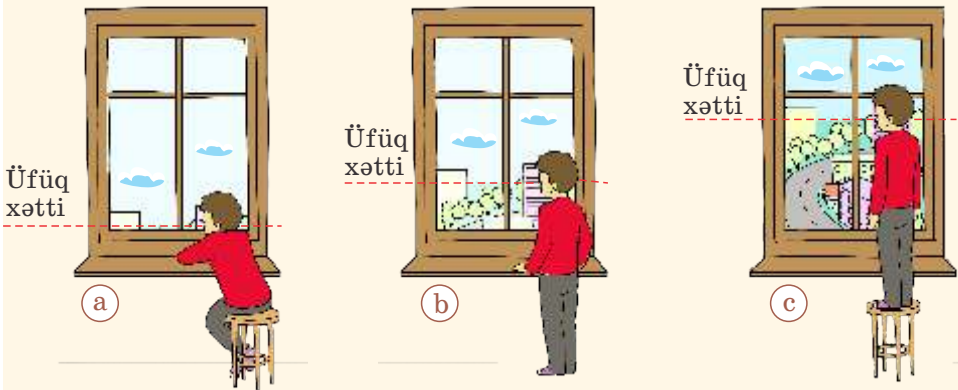

Bu maraqlıdır. Mənzərə rəngkarlığı ilk dəfə miladdan əvvəl VI əsrdə Qədim Çində sərbəst janr kimi meydana çıxmışdır. Qədim Çin dünyagörüşündə təbiətə və təbiət qüvvələrinə hörmət tələb edilirdi. Su, gül-çiçək, ağac və dağlar çinlilər üçün mənəvi rəmzlər sayılırdı.

Xatırlayın. Perspektiv – təsvir müstəvisində məkanın dərinliyini öyrənmənin elmidir. **Xətti perspektiv**in əsas qaydaları ilə artıq tanışsınız:

- müşahidəçidən uzaqlaşan əşyaların ölçüləri kiçilir;
- paralel xətlər **üfüq xəttində** (göz səviyyəsində) sanki bir nöqtədə birləşir. Bu, **qovuşma nöqtəsi**dir.

Üfüq xətti – göz səviyyəsində, ondan hündür və alçaq ola bilər, onun çox mühüm ifadə vasitəsi olmasını anlamaq vacibdir. **Qovuşma nöqtəsi** və onun vəziyyəti obrazın xarakterinə təsir edir. Qovuşma nöqtəsinin yeri mərkəzdən sağa və ya sola dəyişdirildikdə təsvirdə hərəkət hissi yaranır (a, b, c).

Məkanı təsvir etmək üçün **hava perspektivi** qaydalarını da bilmək vacibdir:

- uzaq məsafədə ton öz kontrastlığını və dolğunluğunu itirir, rənglər sanki daha da “açılır”;
- isti rənglər yaxınlaşaraq parıldaıyır, soyuq rənglər isə uzaqlaşaraq sönükləşir.

Mənzərə təsvirləri müxtəlif olur. Süjetə əsasən onları fərqləndirir və **mənzərə motivi*** adlandırırlar. Bu, yol, çay, meşə, düzənlik,

Mənzərə (fransızca “paysage”, “pays” – ölkə, məkan) – əsas təsvir obyekti təbiət olan təsviri sənətin janrıdır. Mənzərə – rəngkarlıq və qrafika növlərində yaradılan əsərlərdir.

Motiv (fransızca – niyyət, məqsəd) – rəssamın marağına səbəb olan obyekt.

yaxud şəhər və dəniz motivləri ola bilər. Eyni motivli mənzərələrdə müxtəlif təbiət obrazlarının yaradılması mümkündür.

Təsviri sənət qalereyası

❓🎯 Albrext Dürerin akvarel texnikasında işlənmiş mənzərə rəsmlərinə nəzər salın. Rəsmlərdə hansı motivlər təsvir olunmuşdur?

“Dəyirmanla mənzərə”

Mənzərə təsvirlərində məkan və məsafə arasındakı əlaqəni izah edin.

“Arko dağının görünüşü”

“Naxçıvanda abidə”.
Bəhrüz Kəngərli

“Estakadada”. Böyükəğa Mirzəzadə

- Müstəvi üzərində, məkan təsvirində rəssamlar hansı qaydalar-dan istifadə etmişlər? Onların əsərlərində üfük xəttinin vəzi-yətini müəyyən edin.
- Rəssamların mənzərə janrında istifadə etdikləri xətti və hava perspektivi qaydaları haqqında danışın.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (quaş, akvarel, pastel təbəşirlər).

1. Təbiəti müşahidə edərək onun müxtəlif və dəyişkən olduğunu bilirik. Təbiətin yaz fəslinin obrazını təsvir edin. Üfük xəttini, səmanın, tor-pağın, suyun, ağacların rəng və xarakterini təsvirdə göstərin.
2. “Keçmək istədiyim yol”, yaxud “Görmək istədiyim mənzərə” (keçmiş, indiki və gələcək zamanlara dair mənzərələrdən biri də ola bilər) möv-zusunda eskiz çəkin.
3. İsti və ya soyuq koloritdə mənzərə təsvir edin. Vərəqin üfüqi və ya şa-quli formatda, üfük xəttinin hündür və ya alçaq olacağını müəyyən edin.

Nə öyrəndiniz

Təbiətin təsvir olunduğu əsərlərə ... deyilir. ... elmi təsvir müstəvisində məkanın dərinliyini öyrənir. Bizdən uzaqlaşan paralel xətlərin ... birləşdiyi yer ... adlanır. Mənzərə təsvirləri süjetə əsasən fərqləndi-rilir və ... adlanır.

Açar sözlər

Mənzərə
Perspektiv
Motiv
Üfük xətti
Qovuşma nöqtəsi

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Rəssamlar məkan təsvirində hansı nəzər nöqtəsindən istifadə edirlər?
2. Mənzərə janrında olan əsərlərin məzmununu necə başa düşürsünüz? Belə təsvirlərdə rəssamlar təbiətin əzəmətini və gözəlliyini necə ifadə edirlər?

Səh. **77-95**

DEKORATİV-TƏTBİQİ SƏNƏT NÖVLƏRİ

- 21. Qədim dünyanın keramika sənəti
- 22. Keramika üzərində rəngkarlıq
- 23. Metalın bədii emal üsulları
- 24. Zərgərlik sənəti
- 25. Dünyanın təsviri sənət xəzinəsi

4

21. QƏDİM DÜNYANIN KERAMİKA SƏNƏTİ

İncəsənətə dair dialoq

- Dulusçuların yapma üsulu ilə düzəltdikləri qablar necə adlanır?

Bəşəriyyətin ilk və ən dəyərli nailiyyətlərindən biri də keramika-nın kəşf olunmasıdır. **Dulusçuluq** – çox qədim tarixə malik xalq sənətkarlığı növlərindən biridir. Sənətkarlar əvvəllər gil qabları əlləri ilə hazırlayırdılar. Sonralar sadə formalı dulus çarxı meydana çıxdı.

Şumer sənətkarlığının əsası saxsı qabların üzərinin rənglərlə bəzədilməsi ilə qoyulmuşdur. Şumer dulusçuluğuna xas olan ilk formalar incə həndəsi ornamentlərdən və stilizə edilmiş heyvan fiqurlarından ibarət idi. O dövrün keramika məmulatları üzərində açıq fonda **qırmızı, qara, qəhvəyi** və **bənövşəyi** naxışlar çəkilirdi.

Şumer mədəniyyətinin ən böyük nailiyyətlərindən biri də yazı-nın icad olunmasıdır. Bu yazılar sonradan **mixi yazılar*** adlandırıldı.

Gil lövhəciklər üzərində mixi yazılar. Berlin Dövlət Muzeyi, Almaniya

Bilirsinizmi?

Şumerlər – Babildə (indiki İraq) məskən salmış, qədim mədəniyyətin ən yüksək zirvələrini fəth etmiş xalqdır. Dünya mədəniyyəti tarixində çoxsaylı ixtiralar, eləcə də təkər, yazı, kənd təsərrüfatı alətləri, fırlanan dulus çarxı şumerlərə aiddir.

Bu maraqlıdır.

Qədim Uruk şəhərində məhsuldarlıq ilahəsinə həsr olunmuş “**İnannanın qabı**” – məşhur sənətkarlıq incilərindəndir.

Qabın üzərindəki təsvirlər aşağıdan yuxarıya doğru bütöv bir “hekayəti” izləməyə imkan verən **üç sıra**-dan ibarətdir.

“İnannanın qabı”

Misir dulusçuluq sənəti daha rəngarəng idi. Burada dulusçular çiy gili cızaraq **keramika*** məmulatları üzərinə müxtəlif naxışlar salır və ya çəkilməmiş rəsmlərə əlvan rənglər vururdular.

Qədim Misirin dulusçuluq məmulatları

Müxtəlif formalarda, simmetrik şəkildə saxsı məmulatlar hazırlamaq imkanı verən dulus çarxı qədim dünyanın ən yüksək nailiyyətlərindəndir.

Burada sənətkarlar müxtəlif qabları fərqli motivli süjetlərlə bəzəməyi öyrənmişdilər. Naxışlar arasında həndəsi, nəbatəti – ağac və

üzüm salxımlı budaqlar, quş və qaçan heyvan təsvirlərinə tez-tez rast gəlmək olar.

Bu maraqlıdır. Gil – insanın istifadə etdiyi ilk materiallardan biridir.

1. Ocaq külünü təmizləyən insan istinin təsirindən daş kimi bərkimiş gil parçası görür. Bu onun daim məişət məmulatları hazırladığı gil-torpaq idi. Elə o zamandan insanlar gil məmulatlara möhkəmlik vermək üçün onları “bişirməyə” başladı.
2. Ovcumuzun içində saxsı (gil) qabı bir müddət saxlasaq, əlimizin hərəkətindən qab qızır. Belə ilıqlıq bizdə rahatlıq, dinclik hissi yaradır. Bu ona görə baş verir ki, gil mənfi enerjini özünə hopdurur, bizə isə kosmos, Günəş, külək və suyun enerjisini ötürür.

Keramika (yunanca “keramos” – *gil*) – gil, qum və digər təbii materialların qarışığından hazırlanan məmulatlara deyilir.

Mixi yazılar – Qədim Mesopotamiya sakinlərinin nazik ağac çöpü ilə yumşaq gil üzərində cızılan yazıları.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (gil, plastilin və ya duzlu xəmir).

1. Məişətdə vacib sayılan hər hansı bir sadə qabı yapın. Onun yaraşıqlı görünməsi üçün üzərini ornamentlərlə bəzəyin, yaxud cızaraq qısa, məzmunlu sözlər yazın. Bu zaman yalnız nəbatı və ya həndəsi naxışlara üstünlük verməyin, süjetli rəsmlərdən, atalar sözündən də istifadə edin.
2. Müxtəlif mənbələrdən istifadə edərək keramikanın xüsusiyyət və növləri haqqında təqdimat hazırlayın.

Nə öyrəndiniz

... – ən qədim xalq sənətkarlığı növlərindən sayılır. Şumer sənətkarlığına məxsus ... çox məşhurdur. Qədim şumerlər yazını kəşf edərək ... üzərində yazırdılar. Misirdə keramika məmulatlarını ... ilə bəzəyirdilər.

Açar sözlər

Dulusçuluq
Mixi yazılar
Gil lövhə
Naxış

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Keramikanın hansı növləri var?
2. Keramikanı daha harada tətbiq etmək mümkündür?

22. KERAMIKA ÜZƏRİNDƏ RƏNGKARLIQ

İncəsənətə dair dialog

- Qədim Yunanıstanda Olimpiya Oyunlarında qalibə verilən hədiyyə nə idi və o hansı materialdan hazırlanırdı?

Əsas materialı gil olan qədim yunan dulusçuluq sənəti əhəmiyyətli sənətkarlıq növlərindən sayılırdı. Fırlanan dulus çarxında formalaşan qablar, vazalar **qara** və **qırmızı** rəngli təsvir və ornamentlərlə bəzədilirdi. Qədim yunan təsviri sənətində rəngkarlığın inkişafı, əsasən, **qab rəngkarlığı** ilə təmsil olunur. Ən qədim üslub **həndəsi üslub** idi. Sonralar **qarafiqurlu üslub** meydana gəlmişdir. Ən nəfis və mükəmməl üslub isə **qırmızıfiqurlu üslub** sayılırdı.

Tanış olun

Həndəsi naxışlı qab rəngkarlığı qab-qacağın səthini örtən həndəsi fiqurlardan ibarət naxışların dəqiqliyi və sıxlığı ilə fərqlənir. Ornamentlər zolaqlar şəklində yerləşir, meandr, çevrə, çarpaz xətlərdən ibarət olurdu.

Qarafiqurlu qab rəngkarlığı. Vazalar üzərində əsas motivlər – insan fiqurları, ziyafət, döyüş və əfsanəvi səhnələr idi. Qabın boğazı və altlığı həndəsi, həmçinin nəbati ornamentlərlə bəzədilirdi. İlk dəfə ağ rəngdən qadın təsvirlərində – bədənin rəngini vurğulamaq üçün istifadə edilirdi.

Qırmızıfiqurlu qab rəngkarlığı. Qabların fonunu əvvəlcə qara rəngə boyayırdılar. Sonra bu vazalar üzərində xüsusi qırmızı boya vasitəsilə gündəlik həyatdan bəhs edən təsvirlər – əfsanəvi süjetlər, qadın obrazları və dulusçuluq emalatxanasının daxili quruluşu (interyeri) əks olunurdu.

Həndəsi, qarafiqurlu və qırmızıfiqurlu qab rəngkarlığının oxşar və fərqli cəhətlərini izah edin.

Attik*
amfora*

Qara-
fiqurlu
amfora

Qırmızı-
fiqurlu
amfora

Attika – Orta Yunanıstanın cənub-şərqində vilayət.

Amfora – Qədim Yunanıstanda geniş yayılmış gil qab. Maye və dənəvər məhsullar saxlamaq üçün istifadə olunurdu.

Bu maraqlıdır. Qədim yunanların özünəməxsus həyat ensiklopediyası olan keramika üzərində süjetli təsvirlər – onların məişəti, mədəniyyəti, mifologiyası haqqında bilik mənbəyi hesab edilir. Vazalar üzərindəki döyüş və ov səhnələri, mərasimlər və rəqslər bu haqda söhbət açır.

Qədim yunan vazalarını bəzəyən təsvir və naxışlar

Qədim keramik vazalar üzərindəki ornament və süjetli kompozisiyalara diqqət yetirin və təsvirlər haqqında fikrini söyləyin.

Vazaların əsas naxışları

Meandr

Krit dalğası

Palmetta

Lotos çiçəyi qönçəsindən ornament

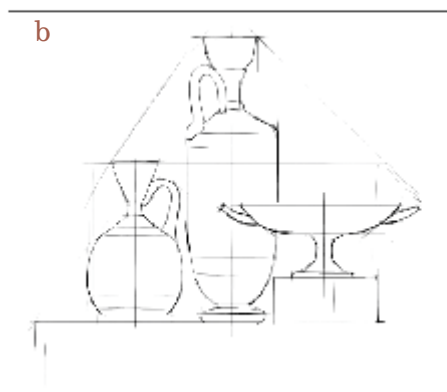
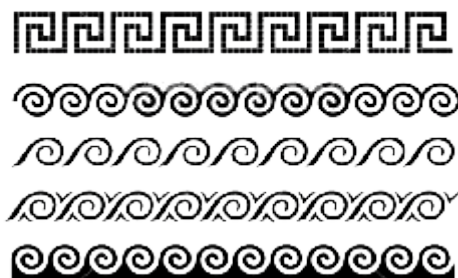
Məşhur qədim yunan dulusçusu Nikosfenin imzası

Ornament və süjetlərlə yanaşı, vazalar üzərinə müxtəlif yazılar – dulusçu və rəngkarların imzası, adı, soyadı da həkk olunurdu.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (quaş, akvarel, A3 formatlı rəsm vərəqi).

1. Qədim yunan keramikasından ibarət natürmortu nisbi dəqiqliklə çəkin. Qabları bəzəyərkən verilmiş naxışlardan istifadə edə bilərsiniz.

2. İstənilən formaya malik qab çəkin. Üzərində qarafiqurlu və yaxud qırmızıfiqurlu üslublarda olan ornament və ya süjet təsvir edin.

Nə öyrəndiniz

Qədim yunan dulusçuluq sənətində üç ... qab rəngkarlığı mövcud idi. Ən qədim üslub ... idi. Ən nəfis və mükəmməl üslub ... idi. Dulusçu dəzgahında formalaşan qablar ... ilə bəzədilirdi.

Açar sözlər

Keramika
Ornament
Həndəsi üslub
Qırmızıfiqurlu üslub

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Qarafiqurlu üslub nə vaxt və harada yaranmış və inkişaf etmişdir?
2. Qədim yunan sənətkarları tərəfindən bəzədilən qabların ornamentləri necə adlanırdı?

23. METALIN BƏDİİ EMAL ÜSULLARI

İncəsənətə dair dialog

- Bu materialdan düzəldilən əşyaların üzərinə naxışlar həkk olunur. Qədimdə döyüşçülər zərbədən qorunmaq üçün ondan hazırlanmış xüsusi geyimdən istifadə edirdilər. Söhbət hansı materialdan gedir?

Bəşəriyyət tarixində ən qədim kəşflərdən biri də məişət və hərbdə istifadəsi zəruri sayılan **metaldır**. Qədim dövrdə geniş yayılan əsas metallar – gümüş, qızıl və mis idi. Bu metallardan zərgərlik məmulatlarında, dekorativ-tətbiqi sənət nümunələrində və memarlıq elementlərində istifadə edilirdi. Metalın belə emalı **bədii emal üsulu** adlanır.

Metal üzərində bədii emal üsulları	
Zərbətmə	Məmulatın səthinə relyefli naxış və təsvirlər zərblə vurulur .
Həkkətmə	Məmulatın səthində rəsm, naxış, yazı və müxtəlif təsvir itiüclü alətlərlə cızılaraq həkk olunur .
Döymə	Mexaniki emal – qızmar metal döyəcləmə vasitəsilə istənilən formaya salınır .
Tökmə	Əridilmiş metal qəlibə tökülür və formaya salınır.

Metalın ən qədim bədii emal növlərindən biri də **metal üzərində döymə** sənətidir. O, sənətkarlığın digər texniki emal üsulları ilə müqayisədə daha asan tətbiq olunurdu. Bu zaman sənətkarlar çəkil və iti tiyə ilə işləyirdilər.

Qədim Misir, Yunanıstan və Romada zərbətmə sənəti geniş yayılmışdı. Bədii metal emalının ən qədim ilkin nümunələrinə Mesopotamiyada rast gəlinir.

Ur məqbərəsində aşkarlanan bədii metaldan olan tapıntılar

Arfa bəzəyi.
Zümrüd və
lacivərd daşları
ilə bəzədilmiş
öküz başı

Şumer hökmdarının
qızılla işlənmiş qılıncı

Qədim Şumerə aid
qızıl dəbilqə

Qədim Misirdə metallardan möhtəşəm portretlər, zərgərlik məmulatları, qablar, müxtəlif əşyalar hazırlanırdı.

Firon Tutankhamunun
qızıl dəfn maskası

Tutankhamunun
qızıldan taxtı

III Tutmosun hərəminin
qızıl əşyaları

Yunanıstanda əsrlər boyu metal əşyalar, əsasən, tökmə, zərbətmə, döymə və həkkətmə üsulları ilə bəzədilirdi. Onların üzərində mifoloji səhnələr, nəbatı ornamentlər və natürmortlar həkk olunurdu.

1

2

3

1. Kürə formalı qabarıq təsvirli kubok. Qızıl, tökmə, zərbətmə.
2. Qızıl dəbilqə. Tökmə, həkkətmə.
3. Maralbaşlı qızıl riton. Həkkətmə və tökmə

Qədim Romada ən gözəl sənət nümunələrindən biri də bədii metalдан hazırlanmış insan təsvirləri, yəni dəyirmi heykəllər idi. Heykəltəraşlar mis, qızıl, gümüş, dəmir, hətta qurğuşunla da işləyirdilər.

Qədimdə Egey dənizinin Rodos adasında – liman şəhərində (indiki Türkiyə sahillərində) heykəltəraşlığın ən parlaq nümunələrindən biri – Rodos nəhəngi ucalırdı. Bu nəhəng heykəl Günəş tanrısının şərəfinə yaradılmışdı. Adada 65 il mövcud olduqdan sonra heykəl zəlzələ nəticəsində dağılmışdır. 36 m hündürlükdə, misdən tökülmüş bu möhtəşəm, nəhəng heykəl dünyanın yeddi möcüzəsindən biri sayılırdı.

Tunc abidələrin qorunub saxlanılmış çox dəyərli nümunələrindən biri də imperator Mark Avrelinin atlı heykəlidir.

İGünəş tanrısı “Rodos nəhəngi”nin heykəli

İmperator Mark Avrelinin atlı heykəli, 176-cı il Roma, İtaliya

Bu maraqlıdır. “Metal” sözü latınca “metallon” olub, *mədən* deməkdir. Sonralar isə mədəndən çıxarılan digər maddələri də metal adlandırmağa başladılar.

Roma **yaraq-əsləhələri*** dəmir-dən hazırlanırdı. Möhkəmlik, etibarlılıq və yüksək döyüş keyfiyyətləri onların əsas xüsusiyyətləri idi.

Sinə və çiynləri müdafiə etmək üçün zireh geyim bütöv metal lövhədən hazırlanır, onun üzəri zərb etmə üsulu ilə yunan əfsanələrindeki Meduza Qorqona və qanadlı qrifon təsvirləri ilə bəzədilirdi.

İmperatorun zirehli geyimi. Tors. Qədim Roma

Azərbaycan sənətkarları da bədii metalın müxtəlif emal növlərindən məharətlə istifadə edərək dəyərli nümunələr yaratmışlar.

Azərbaycanın qədim metal məmulatları

1. Döyüş niqabı. Ağqoyunlu dövləti
2. Şirvanşah hökmdarının dəbilqəsi
3. Bürünc qazan. Şirvanşahlar dövləti

Yaraq-əsləhə – zirehli geyim və döyüş əşyaları.

Qədim sənətkarların yaratdıqları əşyaların üzəri düz və qırıq xətlər, çoxsaylı nöqtələr, üçbucaq və romblardan ibarət ornamentlərlə və süjetli təsvirlərdən yaranan mürəkkəb kompozisiyalarla bəzədilirdi. Ornamentlər, əsasən, həndəsi və nəbati, süjetli, quş və heyvan fiqurlarının stilizə olunmuş formalarından ibarət idi.

Qablama-qazan

Şərbət kasası

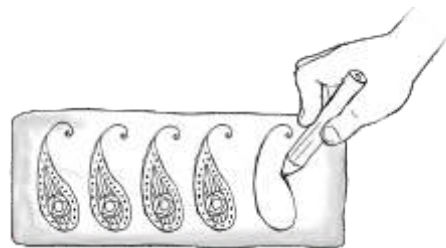
Aftafa (su qabı)

Metal məmulatları üzərində həkk olunmuş mürəkkəb ornamentlər xalq sənətkarlarının bədii istedadını və məharətini, Azərbaycan incəsənətinin milli ənənələrini əks etdirir.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar
(plastilin, yaxud gil, akvarel).

1. Azərbaycanın mis məmulatları əsasında yapma üsulu ilə əşya hazırlayın və üzərini cızaraq ornamentlərlə bəzəyin.
2. Azərbaycan sənətkarlarına məxsus məişət əşyalarından ibarət natürmort çəkin. Kompozisiya qaydalarına əməl edərək, əşyaların konstruksiyasını düzgün qurun. Əşyaları akvarellə rəngləyin və milli ornamentlərlə bəzəyin.
3. Qədim dünya mədəniyyətinə məxsus istənilən əşyanı plastilin və ya gildən yaparaq hazırlayın.

Nə öyrəndiniz

İnsanların istifadə etdiyi ən qədim materiallardan biri də ...dır. Metalın bədii emalının ən qədim növlərindən biri də ...dir. Azərbaycan sənətkarları tərəfindən hazırlanan mis məmulatlar ... fərqlənirdi.

Açar sözlər
Zərbətmə
Metal
Naxışlar

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

- Həkkətmə sənətindən başqa hansı bədii emal üsulları ilə tanışsınız?

24. ZƏRGƏRLİK SƏNƏTİ

İncəsənətə dair dialoq

- Qiymətli metaldan hazırlanan bəzək əşyaları necə adlanır?

Dekorativ-tətbiqi sənətin ən qədim növlərindən biri də **zərgərlik**dir. Keçmişdə belə hesab edirdilər ki, zərgərlik məmulatları sehrli, özünəməxsus rəmzi mənaya malikdir. Bu məmulatlar eyni zamanda sahibinin cəmiyyətdəki mövqeyini də bildirirdi.

Şumer sənətkarları qədim dünyanın ən mahir zərgərləri idi. Onlar yaratdıqları məmulatlara “*üç rəng*”in uyğunluğunu tətbiq edirdilər: *göy rəng* – lacivərd daşından, *qırmızı rəng* – qırmızı əqiqdən və *sarı rəng* – qızıldan alınırdı.

Qədim Misir zərgərləri ən çox qiymətli, yaxud yarımqiymətli təbii daşqaşlardan – malaxit, lacivərd, yəşəm (yaşma), əqiq və firuzədən istifadə edirdilər. Qədim misirlilərin ən nəfis bəzəklərindən biri – pektoral sayılırdı. Pektoral sinədən asılan bəzək əşyasıdır.

Misir sənətkarları bəzəklər üzərində rəmzi mənə daşıyan naxışların rəng ahənginə daha çox diqqət yetirərdilər. Qədim Misirdə rənglər və onların simvolik mənası belə idi: qara – *torpaq rəngi* və *həyat simvolu*; yaşıl – *papirus rəngi* və *əbədi gənclik simvolu*; qırmızı – *səhra rəngi* və *sonsuzluq simvolu*.

Qədim Şumerin zərgərlik sənəti

Yarpaqnaxışlı boyunbağı

Qədim Misirin zərgərlik sənəti

Qolbaq (fragment)

Pektoral.
Firon Tutanxamonun
sinəbəzəyi

Sırğa

Qiymətli daş və metallardan hazırlanan məmulatların adına qədim yunan mənbələrində də rast gəlinir. Yunanlar zümrüd, ametist, yaqut və mirvari kimi qiymətli daşlardan istifadə etməklə müxtəlif formalı zərgərlik əşyaları yaradırdılar.

Qədim yunan mədəniyyəti ilkin inkişaf mərhələsində Qədim Misir mədəniyyətinin təsiri altında idi.

Qədim yunan zərgərlik nümunələri

1. Qızıl pektoral.
2. Heraklın başı təsvir olunmuş qızıl lövhə.
3. Döyüş səhnələri təsvir olunmuş qızıl daraq.
4. Qızıl sancaq.
5. İlan formalı qızıl qolbağı

Azərbaycanda zərgərlik sənəti qədim və zəngin ənənələrə malikdir. Bizim dövrümüzdə gəlib çatmış çoxsaylı bəzək əşyaları qədim Azərbaycan zərgərlərinin yüksək sənətkarlıq səviyyəsinin göstəricisidir. Xalqımıza məxsus bəzək əşyaları qadın geyim dəsti ilə bilavasitə əlaqəli idi. Zərgərlik əşyaları geyimi tamamlayır, milli çalılarları artırır, geyimə bədii dolğunluq və estetik gözəllik verirdi.

Qiymətli materiallardan düzəldilmiş və yüksək bədii dəyərə malik olan zərgərlik məmulatları müxtəlif texniki emal üsullarından istifadə etməklə hazırlanırdı.

Zərgərlikdə naxışvurmanın texniki emal üsulları

Qarasavad	Zərbətmə	Minaçılıq	İnkrustasiya (xatəmkarlıq)	Basma	Şəbəkə (hörmə)
-----------	----------	-----------	-------------------------------	-------	-------------------

Tanış olun

Qarasavad

Döyülmüş hamar gümüş səth üzərində cızma üsulu ilə rəsm çəkilir, sonra onun qara məhlulla örtülür.

Zərbetmə

Zərgərlikdə – qızdırılmış metalı xüsusi çəkiclərlə döyərək lazımi formaya salmaq üçün mexaniki emal üsulu.

Minaçılıq

Oyulmuş naxış forması rəngli mina (şir məhlulu) ilə doldurulur. Azərbaycan minaçılıq sənətində ən çox açıq-çəhrayı, yaşıl, göy, firuzəyi, qara və qırmızı rənglər işlədilir.

İnkrustasiya (xatəmkarlıq)

Hər hansı bir səth üzərinə müxtəlif rəngli və xassəli materialın birləşdirilməsi ilə bəzədilmə texnikası. Zərgərlikdə qiymətli daş metal formaya və ya səth üzərində açılmış oyuğa qoyularaq bərkidilir, metal isə səthə qaynaq edilərək birləşdirilir.

Basma

Metal təbəqə üzərində relyefli naxışın həkk edilməsi.

Metal təbəqə qabarıq naxışlı qəlib üzərinə qoyulur və döymə üsulu ilə qəlibin naxışı təbəqəyə köçürülür.

Şəbəkə (hörmə)

Zərgərlikdə nazik dolama simdən düzəldilmiş rəsmə və yaxud naxışlara şəbəkə deyilir. Şəbəkə, əsasən, iki şəkildə olur: qızıl və gümüş tellərlə zərgərlik əşyası hazırlanır və ya üzəri bəzədilir.

Qarasavad

Zərbetmə

Minaçılıq

İnkrustasiya

Basma

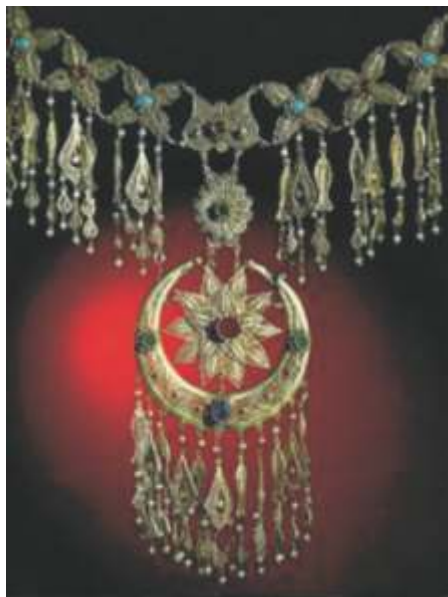

Şəbəkə (hörmə)

Qədim zinət əşyaları zərgərlik sənətinin inciləri sayılmaqla yanaşı, ustad sənətkarların yüksək məharətindən xəbər verir.

Qədim Azərbaycan zərgərlik məmulatları

- Zinət əşyalarında hansı təbiət formalarını görmək olar? Onların işlənmə texnikası hansılardır?

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar (rəngli karandaşlar, flomasterlər, gel qələmlər).

1. İstənilən zərgərlik məmulatının eskiz variantını çəkin. Məmulatın formasını, naxışını və hansı qiymətli daşdan istifadə olunacağını göstərməyə çalışın.
2. Qolbaq, toqqa və ya asmalıq çəkin. “Məmulatın” üzərindəki naxış kompozisiyasını milli üslubda qələm və ya flomasterlə göstərməyə çalışın.

Nə öyrəndiniz

... – dekorativ-tətbiqi sənətin ən qədim növlərindən biridir. Azərbaycan zərgərlik sənətində ... , ... və ... üsullarından istifadə olunur.

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Qədim ölkələrə məxsus zərgərlik məmulatları üzərində hansı təbiət elementlərini daha çox bəyəndiniz? Nə üçün?
2. Nəyə görə xalq təsəvvürlərində zinət əşyaları qadın gözəlliyini tamamlayır?

Açar sözlər
Qarasavad
Zərgərlik sənəti
Xatəmkarlıq
Minaçılıq

25. DÜNYANIN TƏSVİRİ SƏNƏT XƏZİNƏSİ

İncəsənətə dair dialoq

- Dünya təsviri sənət inciləri harada qorunur və nümayiş etdirilir?

Muzeylərin meydana gəlməsinin əsas səbəblərindən biri müxtəlif sənət əsərlərinin **kolleksiyalarda** toplanmasıdır. Qədim yunan məbədlərinə verilən bəxşişlər və Qədim Misir ehramlarındakı dəfn mərasiminə aid əşyalar ilk kolleksiyalar hesab olunur.

Xatırlayın. “Muzey” sözü yunan mənşəli olub, “museyon” – *ilham pəriləri məbədi* deməkdir. İlham pəriləri – elm və incəsənətin müxtəlif sahələrini himayə edən ilahələrə verilən addır.

Misir ehramına aid kolleksiya

Məşhur İsgəndəriyyə kitabxanası dünyanın ilk muzeylərindən biri sayılır. Burada qədim dövrlərə dair əlyazma və kitab surətlərinin böyük kolleksiyası (Aristotelin kitabxanası, qədim yunan dramaturqları Esxil, Sofokl, Evripidin əsərləri və s.) saxlanılırdı. Tarixi mənbələrə görə, İsgəndəriyyə şəhəri ərəblər tərəfindən zəbt olunduqdan sonra kitabxana yandırılaraq məhv edilmişdi.

Qədim İsgəndəriyyə kitabxanası. Interyer. e.ə. 285–246-cı illər.

Müasir İsgəndəriyyə kitabxanasının binası. Ümumi görünüş. Misir, 1995.

Bədii sənət əsərlərinin toplandığı qədim məkanlara misal kimi Qədim Roma məbədlərini, terma (hamam) və qalereyalarını göstərmək olar. Müasir dövrümüzdə həmin termalardan birinin daxilində Roma Milli Muzeyi yerləşir. Burada qədim memarlığa məxsus bənzərsiz kolleksiya toplanaraq nümayiş etdirilir.

1190-cı ildə Sena çayı sahilində, kral II Filipp Avqustun qərarına əsasən, Luvr adını almış qəsr ucaldıldı. Əvvəllər qəsrdən xəzinə, cəbbəxana və arxiv sənədləri saxlanılan məkan kimi istifadə edirdilər. Sonralar isə Luvr qəsrində təsviri sənət əsərlərindən ibarət qalereya yaradıldı.

Hazırda Luvr muzeyində 400 min eksponat – tablolar, heykəllər, dekorativ-tətbiqi sənət və zərgərlik məmulatları saxlanılır.

Luvrun kolleksiyasına qədim mədəniyyətlərin yaranma tarixini vurğulayan nadir eksponatlar daxildir. Bu eksponatlar arasında Assuriya saraylarına məxsus barelyeflər, Misir rəngkarlıq nümunələrinə dair nadir əsərlər və bu kimi qədim mədəniyyət inciləri var.

Roma Milli Muzeyinin xarici divarları
qapısındakı ekspozisiyanın fraqmenti

Luvrun interyeri, 1792.
Paris, Fransa

LUVR KOLLEKSIYASI

Luvr muzeyi ərazisində yerləşən iyirmi dörd zalda Mesopotamiya (İkiçayarası), Assuriya, İran, Suriya mədəniyyətlərinə aid çox dəyərli sənət əsərləri toplanmışdır.

Qanadlı Assuriya öküzləri,
II Sarqon sarayı

Qudeyin abidəsi,
Laqaş şahzadəsi

II Ebih,
İştər məbədi

Luvr qəsrinin xüsusi bölmələrindən birində **Qədim Misir** mədəniyyətinə məxsus 5000-ə yaxın müxtəlif eksponatdan ibarət möhtəşəm kolleksiya nümayiş etdirilir.

1. Mirzə Kayın əhəngdaşından hazırlanmış və müxtəlif vasitələrlə işlənilmiş heykəli
2. III Firon Amenemhetin heykəli. Aspid mineralı
3. Tuinin heykəli. Qırmızı Afrika eboniti

Muzeyin **Qədim Yunanıstan** və **Qədim Roma** mədəniyyətlərinə aid bölmələrində m.ə. IV əsr – miladın VI əsrində Aralıq dənizi ərazisində yaşamış xalqların yaratdığı nadir sənət inciləri nümayiş etdirilir. Muzeydəki qədim yunan heykəllərinin əksəriyyəti Qədim Roma sənətkarları tərəfindən orijinaldan surətləri çıxarılmış nümunələrdir.

1. “Miloslu Venera” (ilahə Afroditanın heykəli)
2. “Samofrakiyalı Nika” (qanadlı zəfər ilahəsi)
3. Qarafiqurlu Korinf krateri

Luvr muzeyində nümayiş etdirilən **Qədim Roma** kolleksiyası heykəllər, mozaikalar, bürünc, qızıl və gümüşdən hazırlanmış sənət əsərlərindən ibarətdir.

1. III Qordian Qabies. Mərmər
2. Qızıl asmalıq

Luvrda elə eksponatlar var ki, muzeyə qədəm basan hər kəs öncə məhz onları görməyə can atır. Həmin sənət əsərləri bənzərsiz sayılır və bütün dünyada tanınır.

Rəngkarlıq tabloları arasında Leonardo da Vinçi fırçasından çıxmış “Mona Liza” (“Cokonda”) portreti Luvrun və dünya incəsənətinin ən dəyərli incilərindən sayılır. 1804-cü ildə Napoleona məxsus muzeyin Böyük Qalereyasında sərgilənmiş tablo o zamandan muzeyin daimi nümayiş etdirilən nadir eksponatlarındanandır.

“Mona Liza” (“Cokonda”),
Leonardo da Vinçi.
Əsəri mühafizə edən şüşə
“sarkofaq” →

Luvr dünyanın ən məşhur muzeylərindən biridir. Fransa krallarının sarayı olmuş bu qəsr həm də məşhur memarlıq abidəsidir. Yerli əhali Luvru Fransa mədəniyyətinin simvolu hesab edir.

Öyrəndiklərinizi tətbiq edin

Sərbəst iş üçün tapşırıqlar.

1. 6-cı sinifdə tanış olduğunuz və Luvrda yerləşən incəsənət əsərlərinin adlarını sadalayın.
2. Tədris ili müddətində qədim mədəniyyətlərə dair öyrəndiyin nümunələri yada salın, onları ifadə edən simvol-təsvirlər yaradın.
3. Virtual Luvr muzeyi ilə tanışlıq üçün saytlar:

 <http://www.louvre.fr/>
<http://louvre.historic.ru/>

Nə öyrəndiniz

Muzeylərin meydana gəlməsinə əsərlərin ... toplanması səbəb oldu. Luvrun kolleksiyası özündə 400 min ... cəmləşdirir. ... – Fransa mədəniyyətinin simvolu sayılır.

Açar sözlər
Kolleksiya
Eksponat
Luvr

Öyrəndiklərinizi yoxlayın

1. Luvr kolleksiyasında sizə tanış olan hansı ölkələrin eksponatları cəmlənmişdir?
2. Muzeylər necə yaradıldı? Muzeylərin nə kimi əhəmiyyəti var?

BURAXILIŞ MƏLUMATI

TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏT – 6

Ümumtəhsil məktəblərinin 6-cı sinfi üçün
Təsviri incəsənət fənni üzrə dərslik

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər: **Kəmalə Əhməd qızı Cəfərzadə**
Yeganə Qələndar qızı Cəlilova
Məhsəti İsa qızı Məmmədova
Taleh Musa oğlu Məlikov

Dil redaktoru	K.Cəfərli
Nəşriyyat redaktoru	K.Abbasova
Bədii redaktor	T.Məlikov
Texniki redaktor	Z.İsayev
Dizayner	T.Məlikov
Rəssamlar	M.Hüseynov, E.Məmmədov
Korrektor	A.Məsimov

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi:
2017-058

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2021

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri
və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq,
elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 4,8. Fiziki çap vərəqi 6. Səhifə sayı 96.
Kağız formatı 70×100¹/₁₆. Ofset kağızı. Məktəb qarnituru. Ofset çapı.
Tiraj 0. Pulsuz. Bakı – 2021

“Bakı” nəşriyyatı
Bakı, AZ 1001, H.Seyidbəyli küç. 30

Pulsuz

Əziz məktəbli !

Bu dərslik sizə Azərbaycan dövləti tərəfindən bir dərs ilində istifadə üçün verilir. O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri qazanmaq üçün sizə etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, siz də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq, onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli saxlayacaqsınız ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli yoldaşınız ondan sizin kimi rahat istifadə edə bilsin.

Sizə təhsildə uğurlar arzulayırıq!

LAYIHƏ